

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Матеріали III Всеукраїнської
науково-практичної конференції

«ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЦИФРОВУ ЕРУ»

22 березня 2024 р.

Львів – Торунь
Liha-Pres
2024

УДК 316.422(477):004(062.552)

Т 65

Голова організаційного комітету:

Ківалов Сергій Васильович – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік, професор, д.ю.н.

Члени організаційного комітету:

Годошак Олег Володимирович – ректор Національного університету «Одеська юридична академія», доцент, к.ю.н.;

Яковлев Денис Вікторович – в.о. декана факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія», професор, д.політ.н.;

Ярова Ліліана Вікторівна – в.о. завідувача кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», професор, д.політ.н.;

Каретна Ольга Олександрівна – доцент кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», доцент, к.політ.н.;

Крилов Олександр Денисович – лаборант кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія».

Трансформація українського суспільства в цифрову еру :
Т 65 матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції,
22 березня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 108 с.

ISBN 978-966-397-389-0

У збірнику представлено матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» (22 березня 2024 року).

УДК 316.422(477):004(062.552)

© Національний університет «Одеська юридична академія», 2024

© Національний технічний університет України, 2024

© «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2024

© Українсько-польське наукове видавництво

«Liha-Pres», 2024

ISBN 978-966-397-389-0

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Парламентська опозиція в умовах війни Кольцов Віталій Михайлович	6
Політичне представництво у цифрову еру Чігидін Валерій Вікторович	9

СЕКЦІЯ 2. ПРАВОВІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ Й ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ В ПОВОЄННИЙ ЧАС

Правові аспекти використання та регулювання месенджерів Дрижакова Діна Юріївна	13
Захист геномної інформації людини у цифровому просторі Крушельницька Ганна Леонідівна	17

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Виникнення інформаційної держави Балан Сергій Вікторович	22
Соціальні мережі як складова політичного дискурсу в Україні Барасій Віта Юріївна	26
Медіатизовані дебати: між шоу та політикою Білий Веніамін Сергійович	28
From Hashtags to High Office: The Role of Digital Campaigning in Populist Movements Garashchuk Dmytro Volodymyrovych	31
Молодь як соціальна група у сучасному суспільстві Каретна Ольга Олександрівна	38
Інституційна взаємодія в Україні: від довіри до легітимності публічної влади Яковлева Лілія Іванівна	40
Трансформація соціальної політики України у післявоєнний період Ярова Ліліана Вікторівна	44

Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі закладу вищої освіти	
Яценко Микола Анатолійович	48

СЕКЦІЯ 4. КОНФЛІКТИ У ЦИФРОВІЙ СФЕРІ: ВІД КОНЦЕПЦІЙ ДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА МЕДІАЦІЇ

Цифрова сфера: конфлікти, виникнення та їх врегулювання	
Гігін Олексій Вікторович, Зінченко Вікторія Миколаївна.....	52
Цифровий Паноптикум як метод розповсюдження	
Цифрового тоталітаризму. Сучасні системи спостереження та контролю за суспільствами	
Сокоринський Володимир Олегович	54

СЕКЦІЯ 5. ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Основні особливості етимології терміну «корупція» в юридичних словниках	
Зал Дмитро Олександрович	58
Актуалізація принципів соціальної мобільності працівників	
Стожок Аліна Юріївна.....	60

СЕКЦІЯ 6. ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Генеza ціннісної системи сучасної України перед загрозами зовнішньої агресії	
Єфтєні Наталія Миколаївна, Шмаленко Юлія Іванівна	63
Освітні трансформації та цінності: виховання нового покоління в умовах суспільних змін	
Кивлюк Ольга Петрівна, Воронкова Валентина Григорівна	68

СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Деякі аспекти професійної підготовки психологів-практиків в цифрову еру	
Джежик Ольга Володимирівна, Папінян Вікторія Валентинівна ..	73

Війна і цифрові технології: вплив на соціальну мотивацію учіння Пророк Наталія Василівна, Чекстере Оксана Юрїївна, Полякова Віталія Іванівна	76
--	-----------

СЕКЦІЯ 8. ЦИФРОВЕ ПОКОЛІННЯ МОЛОДІ СМИСЛИ, СТРАТЕГІЇ, ПРАКТИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ

Цифрова культура і молодь: нові цінності та виклики Грабовець Ірина Володимирівна, Черноус Людмила Сергїївна	81
Актуалізація цифрових компетенцій студентів-соціологів в умовах діджиталізації суспільства Калашнікова Людмила Володимирівна.....	84
Вплив процесів цифровізації на сучасне молоде покоління Кубик Лілія Ярославівна	87
Статусно-рольові експектації української молоді в умовах російсько-української війни Лобанова Алла Степанівна, Каритка Валерій Валерійович.....	90
Практики та тенденції інтеграції молоді під час війни Приходько Олена Олексїївна.....	95
Неконтрольований контент на інтернет-платформах як чинник ризику ранніх статевих зносин підлітків Смаглюк Ольга Анатолїївна.....	98
Креативний клас – феномен інформаційного суспільства Яковлев Денис Вікторович.....	100

СЕКЦІЯ 1. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-1>

ПАРЛАМЕНТСЬКА ОПОЗИЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Кольцов Віталій Михайлович

*доктор політичних наук,
професор кафедри педагогіки та психології
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

В умовах широкомасштабної збройної агресії відбувається консолідація суспільства навколо захисту України від агресора та підтримки європейських цінностей. Суттєві трансформації відбуваються у середовищі політичної еліти, трансформується інституційна взаємодія, змінюється роль опозиції у цілому та, парламентської опозиції, зокрема.

Це актуалізує проблему визначення сутності опозиційної діяльності в умовах воєнного стану, ролі та функцій парламентської опозиції під час війни. На окрему увагу заслуговують такі питання, як суб'єктність парламентської опозиції, її політичний і правовий статус в умовах воєнного стану; нарешті, критерії ефективної та результативної діяльності парламентської опозиції.

Опозиція відіграє важливу роль у підвищенні ефективності інституційної взаємодії.

Слід погодитись із тим, що «Спираючись на теорію вибору, соціальні науки можуть запропонувати рішення проблеми оптимальної комбінаторики інституційної взаємодії. Розгляд окремих інститутів є помилковим. Досвід посткомуністичних реформ переконливо показав, що проблема полягає не у створенні окремих інститутів, а в забезпеченні їх ефективної взаємодії. Такий підхід потребує міждисциплінарних досліджень. Успіху інституційної взаємодії заважають не лише політичні, а й перш за все соціальні та культурні фактори... Щоб досягти успіху реформ, ми повинні знайти в собі сміливість будувати інституційну взаємодію, не лише шляхом механічного запозичення інституцій, подібних до тих, що є в країнах консолідованої демократії,

але й шляхом створення своєї унікальної моделі... політичні еліти в Україні постійно шукають оптимальний баланс сил, вирішуючи подвійну проблему забезпечення оборони країни та демократизації інституційної взаємодії. Вирішенню цієї проблеми заважають постійні коливання політичного курсу [3, с. 584].

Недостатня ефективність інституційної взаємодії, постійні конфлікти між урядом, парламентом та інститутом президентства, протистояння між владою та опозицією під впливом особистих амбіцій лідерів значно ускладнювали процес демократичних реформ. Також це не дозволяло здійснити перехід від електоральної до консолідованої демократії, адже головним інструментом маніпуляцій громадянською думкою з боку політичних еліт став пошуком тем, які розколюють суспільство. Також свідченням недостатньої ефективності інституційної взаємодії стали конституційні реверси, які знижували рівень довіри суспільства до публічної влади, делегітимізували її в очах громадян. Тобто, під час воєнного стану опозиційна діяльність потребує суттєвої перебудови та переосмислення власного місця у системі інституційної взаємодії, адаптації до нової ролі у нових умовах.

Разом із колегами ми раніше вже визначали місце опозиції у політичному процесі, як компонента інституційної взаємодії: «Визначено, що особливістю вітчизняного політичного процесу є його персоналізація, як у вимірі урядування (публічного управління та адміністрування) так і в електоральному вимірі. До компонентів інституційної взаємодії віднесено публічну владу, опозицію та групи інтересів. Контекстом інституційної взаємодії визначено «подвійний перехід» українського суспільства. По-перше, від радянського авторитаризму до консолідованої демократії. По-друге, глобальний процес формування мережевого суспільства, перехід від традиційних комунікацій до глобальних комунікативних мереж. Визначено, що інституційна взаємодія в українському політичному процесі усе більшою мірою опосередковується глобальними комунікативними мережами. У процесі європейської інтеграції актуалізується завдання щодо переведення взаємодії між окремими політиками на рівень інституційної взаємодії. Це передбачає вироблення та закріплення у масовій свідомості правил та норм взаємодії між інститутами. Відзначено необхідність підвищення ефективності інституційної взаємодії в Україні. На заваді цьому стають перманентні зміни до законодавства щодо взаємодії між парламентом, президентом та урядом («конституційні реверси») та правова неврегульованість діяльності груп інтересів» [2, с. 82].

Станом на 2022 рік у політичному ландшафті України (передусім, йдеться про медіа ландшафт) були досить потужно представлені три

політичні сили: «Слуга народу», «Європейська Солідарність» та потенційна партія С. Притули.

Ось що зазначалось з цього приводу: «Головними ньюсмейкерами, як правило, стали представники влади і силових відомств, які розповідають або про військову обстановку, або про законодавчі та економічні нововведення. Будь-яка критика правлячої команди, яка здебільшого доноситься з соцмедіа, вже не дає такого ефекту, як у мирний час. І тому опозиційним партіям, які ще в лютому були вгорі рейтингових таблиць, непросто вписатися в поточний порядок денний... Поки ми бачимо, що зараз є три прохідних партії. Лідирує «Слуга народу» з приблизно 50%, далі йде проєкт Притули і ще «Євросолідарність». Інших не видно. Але це зараз» [1].

У 2023 опозиційна діяльність зазнала чергових трансформацій, усе активніше критикуючи владу та використовуючи інформаційні ресурси та медіа-скандали задля підвищення власного рейтингу. Фактично, парламентська опозиція повернулась до виконання функції критики влади. Натомість, головними функціями опозиційної діяльності залишаються мобілізаційно-соціалізуюча, представницька та стабілізаційна.

Література:

1. Безпалько У. Що відбувається в опозиції і хто може скласти конкуренцію владі? *РБК-Україна*. 2022. 24 серпня. URL: www.rbc.ua/ukr/news/proishodit-opozitsii-sostavit-konkurenciyu-1661111930.html
2. Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.
3. Yakovleva L., Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2020. № 2(4). P. 582–608.

ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У ЦИФРОВУ ЕРУ

Чігідін Валерій Вікторович

аспірант кафедри політичних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Усі соціальні простори взаємодії трансформуються під впливом розвитку цифрових технологій. Як відзначає І. Гурова: «XXI століття відзначається як час гігантських перетворень в усіх сферах життя, але найбільше – у стрімкому прогресі цифрових технологій, розбудові інформаційного суспільства та мережових зв'язків. Розвиток Інтернету, IT-технологій, нових медіа докорінно змінив культурний поступ людства: будь-яка технологія є культурним винаходом, вона конструює власний світ на підставі відповідного культурного підґрунтя, а це, своєю чергою, продукує нові культурні макрокосми. Одним із таких є мережеве суспільство як новітній глобальний соціальний проект людства, який народжується через зміни у свідомості, цінностей та життєвої мети кожної людини... мережеве суспільство призводить до зміни соціальної організації – з вертикальної на горизонтальну, до появи техносоціальності; просторові спільноти заміщуються мережевими. Відбуваються зміни у житті людини – передовсім як особистості, оскільки вона стає більш інтегрованою в усі царини сучасної життєдіяльності: економіку, освіту, торгівлю, транспорт, охорону здоров'я, мистецтво, відпочинок тощо» [2, с. 43]. Феномен політичного представництва також суттєво трансформується під впливом цифровізації суспільства.

Політичне представництво є напевно, найбільш сталим феноменом демократичного устрою. Ідея обирати представників для вирішення як нагальних так і стратегічних питань розвитку сягає полісної демократії. Щоправда, там політичне представництво було доповненням до прямої демократії. Дилема вибору між прямою та представницькою демократією є актуальною для сучасного політичного дискурсу, а її вирішення є важливим завданням для суспільств інформаційної, «третьої» за О. Тоффлером, хвилі у розвитку людської цивілізації.

Модернізація політичних систем у Західній Європі та Північній Америці та їх подальша демократизація утворила усі умови для становлення інститутів політичного представництва – передусім, партій, парламентів, рад різних рівнів. Здавалось би, дилему вибору

між прямою та представницькою демократією остаточно вирішено на користь останньої.

Принагідно зауважимо, що широкомасштабне збройне вторгнення в Україну є свідченням спроб авторитарних країн поширити свій глобальний вплив, поставити під сумнів ефективність демократій.

Натомість, в умовах цифровізації суспільства з'являються і нові технологічні можливості для повернення втрачених під час індустріальної хвилі позицій прямої демократії – від розвитку соціальних мереж до впровадження електронного урядування.

У сучасних умовах цифровізації суспільства відносно представницької демократії слід виокремити дві тенденції. По-перше, трансформацію таких інститутів політичного представництва, як партії та парламенти. Публічна політика часто не реагує на реальні потреби людей, а уряди намагаються вирішити проблему представництва, долаючи вплив олігархів, великого бізнесу, профспілок та інших добре організованих груп, які мають власний інтерес. Це глобальна проблема. Погодимось із наступним твердженням: «Дебати про партії та демократію набувають нового значення, оскільки нові демократії по всьому світу стикаються з проблемами представництва та керованості» [5].

По-друге, розвиток інтернет-комунікацій утворює умови для посилення механізмів прямої демократії. У багатьох країнах впроваджуються елементи он-лайн голосування (як електорального так і на референдумах), електронного урядування та електронної демократії. Згадаймо і український приклад – Єдиний портал державних послуг «Дія». Пряма демократія, яка використовує соціальні мережі, портали та елементи електронного урядування, безумовно, має значний вплив на наявні інститути політичного представництва.

Політичні партії зазнають суттєвих трансформацій. До відносно «старих» загроз (медіатизація партійної діяльності та вплив медіакратії на функціонування політичних партій) додаються нові. Громадяни використовують не партійні структури для організації політичних комунікацій, а соціальні мережі. Слід погодитись із тим, що наявна спеціальна література «...не в змозі охопити велике розмаїття типів партій, які з'явилися в усьому світі в останні десятиліття, головним чином тому, що більшість типологій базувалися на західноєвропейських партіях, як вони існували в кінці дев'ятнадцятого до середини ХХ ст.» [4].

Пропонуються наступні критерії типологізації політичних партій: «(1) природа організації партії (...заснована на еліті чи на основі маси тощо); (2) програмна спрямованість партії (ідеологічна, партикулярно-клієнтельно-орієнтована тощо); і (3) толерантний і плюралістичний

(або демократичний) проти протогегемоністичного (або антисистемного)» [4].

У мережевому суспільстві партії більше не є ідеологічними проектами, як у епоху модернізації і протистояння ідеологій. Вони представляють не окремі соціальні групи чи економічні класи. Їх рейтинг повною мірою залежить від уміння проводити потужні мобілізаційні інформаційні кампанії у мережі інтернет, створювати медіа-скандали та застосовувати технології віртуальної реальності.

Відзначимо: «медіа-скандал у публічній сфері виникає внаслідок порушення відповідності у стосунках між громадською думкою та діями політичних акторів. Інакше кажучи, медіа-скандал виникає внаслідок порушення представниками публічної політики соціальних норм та правил, що стає відомим суспільству завдяки мас-медіа. Сучасні медіа мають можливість викласти скандальні факти у вигляді захоплюючої історії та спричинити інтерес та жваве обговорення» [3].

Слід погодитись із тим, що «...розвиток веб-мереж створив передумови виникнення нової форми демократії, яку називають цифровою, або електронною демократією. Проте у дослідженнях цього феномену переважають інструменталістські підходи, які не дають можливості розкрити ціннісний соціокультурний базис електронної демократії, а відтак і чітко визначити функціональні та структурні особливості цього способу політичної взаємодії, а також тенденції та перспективи його еволюції. Крім цього, такий підхід значно звужує спектр можливостей політичної комунікації та партисипації для громадян, що їх відкриває едемократія, і тому знижує якість та ефективність управлінських рішень» [1].

Отже, демократія у цифрову еру набуває інших форм, вона перетворюється із з представницької на електронну. Цей процес не є суто політичним, він охоплює усі соціальні простори – від культури до економіки.

Література:

1. Войнова О. О. Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві : дис. доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія». Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2023. 226 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16682>

2. Гурова І. В. Мережеве суспільство як новітній глобальний проект розвитку людства. *Publishing House «Baltija Publishing»*. С. 43–64. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-3>

3. Яковлев Д. В. Медіа-скандал як біфуркація політичного розвитку в умовах віртуалізації політики. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія : Соціологія, політологія.* 2009. Том 14. Вип. 13. 2014. С. 355–364. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/1502>

4. Gunther R., Diamond, L. Species of Political Parties: A New Typology. *Party Politics.* 2003. Vol. 9(2). P. 167–199. DOI: <https://doi.org/10.1177/13540688030092003>

5. Stokes S. C. Political parties and democracy. *Annual Review of Political Science.* 1999. Vol. 2(1). P. 243–267.

СЕКЦІЯ 2. ПРАВОВІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ Й ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ В ПОВОЄННИЙ ЧАС

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-3>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ МЕСЕНДЖЕРІВ

Дрижакова Діна Юріївна

*аспірантка кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Хто володіє інформацією, той володіє світом.

Вінстон Черчіль

Актуальність теми: на сьогодні з розвитком цифрових технологій та цифровізації набуває актуальності захист інформації, що передається за допомогою месенджерів. Месенджери стали частиною суспільного життя мільйонів людей і використовуються не лише в якості інструменту для спілкування, а й для маркетингу, бізнесу та навчання. Вони є у кожного користувача смартфона, а для передачі даних використовують цифрові канали зв'язку.

Метою дослідження: є пошук шляхів правового захисту використання месенджерів та інформації, що ними передається.

Виклад основного матеріалу: Інформація у сучасному світі являє собою стратегічний ресурс. Її спотворення, перехоплення або блокування може призвести до серйозних наслідків, а в умовах стрімких світових змін набувають актуальності існуючі та формуються нові загрози національній безпеці України.

Важливою складовою захищеності та безпеки інформації є етап передачі інформації цифровими каналами зв'язку, адже саме на цьому етапі існують ризики перехоплення даних. Під час перехоплення пакетів даних, які прямують незахищеними (або частково захищеними) каналами зв'язку, створюються передумови для спотворення чи блокування інформації, а також для перехоплення персональних, конфіденційних та/або даних з обмеженим доступом [1].

В умовах повномасштабного вторгнення використання об'єктивно захищеного месенджеру для обміну даними між військовослужбовцями ЗСУ набуває все більшої актуальності.

На сьогодні шляхом робочого спілкування військовослужбовців між собою поширюються наступні дані:

- персональні ідентифікаційні дані;
- інформація щодо проходження військової служби (підрозділ, звання, завдання, поточні задачі, дані про дислокацію та ротацію тощо);
- дані для службового користування або ж дані з обмеженим доступом.

Слід також звернути увагу на захищеність самих месенджерів, де військові зберігають дані, на їхніх розпорядників (розробників), а також на різноманітні програмно-апаратні вразливості.

Слід враховувати, що встановлюючи будь-який із месенджерів ми погоджуємось із правилами користування, які встановлені розробником.

Доволі часто з цими правилами просто погоджуємось, не читаючи.

Слід розглянути декілька найбільш вживаних в Україні месенджерів.

WhatsApp – пропріетарний месенджер для смартфонів. Він дозволяє пересилати текстові повідомлення, зображення, відео та аудіо. Клієнт працює на платформах Android, BlackBerry OS, BlackBerry 10, iOS, Series 40, Symbian (S60) і Windows Phone. Має десктоп версії з травня 2016 року. WhatsApp – це одна з найбільш використовуваних служб обміну повідомленнями у світі, але створює проблеми щодо використання даних користувачів. Слід зазначити, що він гарантує наскрізне шифрування для всіх обмінів, але певні дані можуть бути передані іншим об'єктам Facebook, наприклад номер телефону, дані транзакцій або інформація про взаємодію користувача.

Відомо, що додаток WhatsApp зберігає повідомлення на телефоні, а також на хмарному сервері iCloud, з використанням протоколу підтримки шифрованих групових чатів. При цьому зміст розмов не зберігається, але номери, на які ви дзвонили, модель телефону, IP-адреса і версія ОС залишаються в базі. З процесом реформування месенджеру під проєкт Meta змінюється політика конфіденційності, проте не вся.

З огляду на простоту процедури ідентифікації особи за номером мобільного телефону та його прив'язку до WhatsApp країною агресором, можливо, здійснюються дезінформаційні акції впливу на громадян України.

У цьому році хакери через Signal намагалися атакувати комп'ютери українських військових.

Кіберзлочинці, видаючи себе за колег військовослужбовців, надсилали XLS-документ, прикрашений як звіт, з проханням допомоги в його заповненні. Однак цей документ містив шкідливий код, який при запуску завантажував і виконував на комп'ютері жертви шкідливу програму COOKBOX [2].

Росіяни збільшують кількість кібератак з метою шпигунства.

Такі російські групи, як Gamaredon, GREF і SturgeonPhisher, **націлювалися на користувачів Telegram** з метою викрадення інформації або пов'язаних метаданих. Тоді як Sandworm, ще одна група з росії, теж активно використовувала цей месенджер для реклами своїх дій кіберсаботажу. Крім цього, група поширювала нові версії уже відомих загроз та нові програми для **знищення даних, націлені на державні організації, приватні компанії та медіаорганізацію** в Україні [3].

Розробником кожного месенджера в більшості випадків вбудовано в програму бот, який в певній формі збирає та надсилає дані користувачів розробникам.

З'явилося положення, що Telegram може передавати спецслужбам IP-адреси та номер телефону користувачів, яких підозрюють в тероризмі. Для цього правоохоронцям потрібно надіслати запит адміністрації месенджера та додати до нього рішення суду [4].

Так, у Швейцарії Закон 2016 року про розвідувальну службу, надав можливість національним службам у сфері кіберрозвідки для тотального шпигунства за власними громадянами в Інтернеті.

Прийняття Закону України «Про електронні комунікації» [5] певним чином врегулює господарсько-технічні питання, однак далеко не вичерпує питання загальної організації електронної форми публічних комунікацій. Конкретною ілюстрацією даної проблеми може слугувати, без перебільшення, кризова ситуація, що склалась навколо процесуальних комунікацій судів з учасниками відповідних справ щодо надсилання судових повідомлень, викликів, і особливо, рішень [6].

Йдеться, зокрема, про надсилання учасникам справи судових повідомлень, викликів, а також рішень за допомогою інтернет-месенджерів. Фактично маються на увазі додатки типу Viber, WhatsApp.

Слід зауважити, що безпосереднє використання для судових повідомлень інтернет-месенджерів процесуальним законодавством не передбачено. Це можна зробити опосередковано, через мобільний зв'язок, можливість використання якого таким законодавством передбачено. Так, відповідно до ст. 120 Господарського процесуального кодексу суд може застосувати мобільний зв'язок для надсилання повідомлення або у випадках термінової необхідності

(ч. 6), або за наявності відповідної письмової заяви учасника справи (ч. 9) [7]. Умова фіксації повідомлення при цьому є обов'язковою.

Висновок: На сьогодні відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про електронні комунікації» надання електронних комунікаційних послуг на території України є виключним правом юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, зареєстрованих відповідно до законодавства (резиденти України) [5]. Однак процесуальне законодавство вимагає наразі використання месенджерів типу Viber, WhatsApp. Цифровізація українського суспільства у період тим більше воєнного стану вимагає внесення змін до законодавства про електронні комунікації щодо визначення правового становища месенджерів та результатів інформації, що ними передається. Існує необхідність в укладенні додаткових міжнародних угод із країнами-розробниками месенджерів щодо доступу українських правоохоронців до інформації з обмеженим доступом месенджерів, так і щодо підвищення ступеня захищеності інформації, що передається.

Література:

1. Використання месенджерів як елементів цифрової розвідки: проблематика та шляхи вирішення. URL: <https://intelmag.com/digitalization/17454-vykorystannya-mesendzheriv-yak-elementiv-cyfrovoiy-rozvidky-problematyka-ta-shlyahy-vyrishennya/>
2. Хакери через Signal намагалися атакувати комп'ютери українських військових. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/294204-khakery-cherez-signal-pytalis-atakovat-kompyutery-ukrainskikh-voennykh>
3. Від диверсій до шпигунства: як змінилися кібератаки російських хакерів в Україні. URL: <https://www.eset.com/ua/about/newsroom/press-releases/malware/vid-dyversiy-do-shpyhunstva-yak-zmynylsya-kiberatomy-rosiyskykh-khakeriv-v-ukrayini/>
4. Telegram передаватиме спецслужбам дані про підозрюваних у тероризмі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-45334630>
5. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. *Офіційний веб-портал ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>
6. Ясинська М. Нові проблеми належного повідомлення. *Юридична практика*. № 17–18(1218–1219) від 04.05.2021. URL: <https://pravo.ua/articles/informatsiine-zabezpechennia>
7. Господарський процесуальний кодекс України: від 6 листопада 1991р. № 1798XII. *Офіційний портал ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

ЗАХИСТ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

Крушельницька Ганна Леонідівна

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» було закріплено визначення поняття геномної інформації, під якою вітчизняний законодавець розуміє відомості про генетичні ознаки людини [1]. Вказаним Законом було запроваджено державну реєстрацію геномної інформації, що полягає у внесенні до Електронного реєстру геномної інформації відомостей про генетичні ознаки людини та визначених цим нормативно-правовим актом знеособлених персональних даних про особу. Крім того визначено, що відомості, які містяться в Електронному реєстрі, є інформацією з обмеженим доступом та не підлягають оприлюдненню. Оскільки згідно положень Законів України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну, таємну та службову, враховуючи визначення кожного з перерахованих видів інформації, видається, що геномні дані є саме конфіденційними. Як відзначає О. Г. Семенюк конфіденційна інформація характеризується наступними відмінними ознаками: 1) це таємна інформація про фізичну або юридичну особу, що перебуває у володінні сторонньої особи внаслідок виконання службових або професійних обов'язків; 2) становить дійсну або потенційну цінність для власника; 3) має довірчий характер і не підлягає розголошенню внаслідок можливості заподіяння шкоди її власнику; 4) відрізняється навмисною закритістю (обмеженістю доступу), регламентованою та гарантованою законодавством [2, с. 49]. Варто відзначити, що до особливостей адміністративно-правового режиму конфіденційної інформації, серед іншого, відносять: 1) належність інформаційних ресурсів до власності держави; 2) систематизованість ресурсів у вигляді баз, банків даних, що підлягають обов'язковій державній реєстрації; 3) забезпечення їх безпеки певним комплексом засобів охорони й захисту; 4) встановлення засобів правового регулювання, які забезпечують функціонування режиму,

зокрема ліцензування діяльності з технічного та криптографічного захисту інформації та сертифікація відповідних засобів захисту [3, с. 149].

Режим конфіденційності в галузі геноміки пов'язаний з наявністю інших осіб, безпосередньо «залежних» від результатів генетичних досліджень. Це викликано тим, що відомості про геном однієї людини містять інформацію про геноми членів його сім'ї [4, с. 28]. Особливість геномної інформації полягає в розумінні того, що вона не є ані особистою власністю, ані простою інформацією. Геном є водночас фізичним аспектом людини та інформацією про цю особу, а геномні дані – це втілена інформація, яка частково становить, а також описує людей і фізично пов'язує їх із предками та родичами. Усі форми конфіденційності потрібно захищати, але деякі інтимні аспекти нашого життя викликають особливу повагу і потребують особливого захисту [5, с. 332]. Аналізуючи забезпечення державою такого захисту щодо геномної інформації від несанкціонованого доступу та її неправомірного використання, Д. Р. Степанюк вказує, що до подібних заходів відносяться знеособлення інформації про особу шляхом присвоєння абетково-цифрового коду, знищення біологічного матеріалу, права певних суб'єктів на використання геномної інформації, а також визначення Уповноваженого Верховної Ради з прав людини як суб'єкта контролю за додержанням законодавства про державну реєстрацію геномної інформації [6, с. 428]. Однак оскільки реєстрація геномної інформації здійснюється безпосередньо у Електронному реєстрі, одним із найважливіших завдань держави є забезпечення захисту цієї інформації саме у цифровому просторі.

Так, наказом Міністерства внутрішніх справ України № 639 від 04.08.2023 року було затверджено Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини, яким серед іншого регламентується доступ до інформаційних ресурсів Електронного реєстру, здебільшого за рахунок відсилочних норм. Згідно цього положення доступ до Електронного реєстру надається в установленому законодавством порядку та за умови виконання вимог, установлених Законом України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [7]. Зокрема, у зазначеному Законі передбачається, що інформація з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, повинна оброблятися в системі із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю. Підтвердження відповідності комплексної системи захисту інформації здійснюється за результатами державної експертизи, яка проводиться з урахуванням галузевих вимог та норм інформаційної безпеки у порядку, встановленому законодавством. Для створення

комплексної системи захисту державних інформаційних ресурсів або інформації з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, використовуються засоби криптографічного захисту інформації, які мають позитивний експертний висновок за результатами державної експертизи у сфері криптографічного захисту інформації, та засоби технічного захисту інформації, які мають позитивний експертний висновок за результатами державної експертизи у сфері технічного захисту інформації або сертифікат відповідності, виданий акредитованим органом з оцінки відповідності [8].

Таким чином, із комплексного аналізу нормативно-правових актів у сфері реєстрації геномної інформації можна зробити висновок, що в Україні застосовуються такі способи захисту конфіденційних геномних даних у цифровому середовищі, як анонімізація, обмеження доступу до даних лише авторизованим користувачам та криптографія. В цілому, початкова деідентифікація геномних даних шляхом видалення явних ідентифікаторів, а також введення випадкового шуму в набір даних, є основною умовою для їх захисту [9]. Водночас, саме по собі знеособлення даних не можна назвати ефективним способом захисту. Більш дієвим способом захисту геномних даних є криптографія, оскільки методи на основі шифрування дозволяють виконувати завдання з даними, зберігаючи при цьому конфіденційність даних [10]. На даний момент підходи на основі шифрування являють собою найсуворіший спосіб безпечного обміну генетичною інформацією, оскільки в цих підходах алгоритм перетворює вихідні дані в закодований формат [9]. Водночас, існуючі належним чином розроблені криптографічні схеми можуть зберегти корисність даних, але, як відзначають Z. Huang, E. Auyday та інші, вони забезпечують безпеку, засновану на припущеннях про обчислювальні обмеження зловмисників. Тому вони вразливі до атак грубої сили, якщо ці припущення є неправильними або з часом дискредитуються, що, враховуючи довговічність геномних даних, може призвести до серйозних наслідків [11]. Так само Zhiyu Wan, J. W. Hazel та інші вказують на те, що навіть якщо принципи захисту геномної інформації чітко сформульовані, немає гарантії, що технологія підтримуватиме конфіденційність у довгостроковій перспективі. Технології шифрування не обов'язково є ідеальними для довгострокового керування даними, особливо тому, що нові обчислювальні технології, такі як дешеві хмарні обчислення та квантові обчислення, можуть зробити злам таких шифрувань надзвичайно дешевим [12].

У зв'язку із цим, викликає занепокоєння, що адміністратором Електронного реєстру є уповноважена Міністерством внутрішніх справ України юридична особа – Державний науково-дослідний експертно-

криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, адже адміністратор бази, згідно з компетенцією, здійснює «технічне, технологічне та програмне забезпечення АППС, обробку, збереження, захист та надання інформації, що міститься в Електронному реєстрі» [13, с. 74]. По суті, як оброблення, так і управління доступом до геномної інформації та її захист забезпечується одним органом, що по-перше, може становити корупційні ризики, а по-друге, виникають сумніви у компетенції адміністратора Електронного реєстру щодо захисту таких чутливих даних, як геномна інформація про людину, адже вище вже була зазначена проблема підтримання конфіденційності інформації у цифровому середовищі, яке щодня розвивається і змінюється. Тому видається доцільним залучити до забезпечення захисту геномної інформації у цифровому просторі, доступу до неї та контролю за її використанням безпосередньо Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, з огляду на покладені на неї функції.

Література:

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#n55>

2. Семенюк О. Г. Класифікація таємної інформації. *Інформація і право*. 2016. №1 (16). С. 44-51.

3. Корпатов О. М., Залевська І. І. Поняття та ознаки адміністративно-правового режиму конфіденційної інформації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 145–150.

4. Коваленко М. М., Мартиненко Н. В. Основні принципи правового регулювання у сфері обробки геномної інформації людини в контексті імплементації міжнародно-правових норм до національного законодавства. *Теорія та практика державного управління*. 2022. № 2(75). С. 22–38.

5. Daniel P. Sulmasy, Naked bodies, naked genomes: the special (but not exceptional) nature of genomic information. *Genetics in Medicine*. 2015. Vol. 17. № 5. P. 331–336.

6. Степанюк Д. Р. Проблемні аспекти правового регулювання державної реєстрації геномної інформації людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 426–429.

7. Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини: Наказ МВС України від 04.08.2023 № 639. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23?find=1&text=знеособл#w1_7

8. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text>
9. Madej M, Karpiński P, Akopyan H, et al. Genetic data protection as an indispensable element of genomic medicine development. *Pol Arch Intern Med.* 2023. URL: <https://www.mp.pl/paim/issue/article/16425/>
10. Oestreich M., Chen D., Schultze J.L. et al. Privacy considerations for sharing genomics data. *EXCLI J.* 2021. № 20. P. 1243–1260.
11. Z. Huang, E. Ayday, J. Fellay, J.-P. Hubaux and A. Juels, GenoGuard: Protecting Genomic Data against Brute-Force Attacks. IEEE Symposium on Security and Privacy, San Jose, CA, USA, 2015. P. 447–462.
12. Wan, Z., Hazel, J.W., Clayton, E.W. et al. Sociotechnical safeguards for genomic data privacy. *Nat Rev Genet.* 2022. № 23. P. 429–445.
13. Легка О. В. Правова регламентація реєстрації геномної інформації людини: міжнародний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. Серія ПРАВО. Вип. 72. Ч. 2. С. 71–76.

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-5>

ВИНИКНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕРЖАВИ

Балан Сергій Вікторович

кандидат політичних наук,

старший науковий співробітник,

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Впродовж тривалого часу дослідження нового типу соціальних відносин, які виникли разом з поширенням технологій створення, передачі, обробки і зберігання інформації, велися економістами, соціологами, філософами, дослідниками технологій. Об'єктом досліджень усіх цих груп вчених було суспільство нового типу, в якому «інформаційність» (включно з «технологічністю») є об'єктивною й визначальною характеристикою всього суспільства, маркером рівня цивілізації.

Однією з перших виокремила феномен інформаційної держави американська дослідниця С. Браман, яка описувала спричинене розвитком технологій виникнення глобальної інформаційної політики [2, с. 12–13]. С.Браман одна з небагатьох, хто у своїх роботах використовує термін інформаційна (чи точніше – інформатизована) держава (з англ. «informational state»). На її думку, інформаційна держава характеризується множиною взаємозалежностей з іншими державними та недержавними суб'єктами у спосіб, який значною мірою вимагає використання глобальної інформаційної інфраструктури для створення, обробки, передачі та використання інформації. Інформаційні держави використовують контроль над інформацією, щоб виробляти та відтворювати локуси влади та обмежувати зони автономного впливу в мережевому середовищі. Інформаційна держава характеризується використанням інформаційної влади (іншими видами влади у С.Браман є інструментальна, структурна, символічна). Інформаційна влада контролює поведінку, маніпулюючи інформаційними базами даних, установами і символами. Хоча такі дії були завжди

доступними, одним із наслідків інформатизації суспільства стало те, що інформаційна влада останнім часом стала не лише помітною, але й домінуючою [3, с. 34].

Переважна більшість сучасних розвинених держав перебуває на етапі транзиту до формування нового типу держави – інформаційної держави. Це проявляється у впровадженні державних політик у сфері інформатизації суспільно-політичних відносин та формування правових і політичних інститутів. Дослідження і формування концепції «інформаційного суспільства» було відповіддю на появу сукупності економічних та науково-технічних чинників, які сприяли появі нових суспільних відносин і процесів. Самі ж суспільства у багатьох національних державах у відповідь на досягнення у царині інформаційно-комунікаційних відносин та з огляду на результати імплементації комплексних інформаційних політик формують значний попит на подальшу інформатизацію держав та чинять тиск на національні уряди з метою розробки і ухвалення відповідної нормативно-правової бази.

Первинним завданням будь-якого сучасного уряду є перетворення Інтернету на центр і середовище реалізації державних політик. В інформаційній державі Інтернет має бути доступним (фінансово і технологічно), безпечним, відкритим, універсальним суспільним благом. Інтернет повинен гарантувати рівний доступ для всіх, зокрема до публічної інформації, конкуренцію та ефективний режим правового регулювання. При цьому він повинен залишатися відкритим для розміщення в ньому нового контенту та програм. Враховуючи обсяг і масштаб завдань, які мають вирішуватися за допомогою Інтернету, особне місце в забезпеченні його безперерйного функціонування мають посідати державні політики кібербезпеки та конфіденційності даних. Деструктивна діяльність в мережі має бути криміналізована, оскільки вона несе ризики масового порушення прав і свобод громадян.

Формування інформаційної держави вимагає наявності активної державної політики у сфері підтримки прикладних наукових досліджень і розробок на рівні, який дозволяє розробляти цифрове обладнання, технології передачі даних і програмне забезпечення. Залежність від закордонних розробок і дотримання стратегії т.зв. «наздоганяльного» розвитку є не лише вразливою через загрозу постійного поглиблення технологічного розриву між тим «кого доганяють» і тим «хто доганяє» через різницю стартових позицій, але й небезпечною через критичну зовнішню залежність від технологій, яка може обернутися відмовою донора технологій продовжувати їх постачання. Крім того, за відсутності власних наукових і дослідницьких потужностей у державі відсутня можливість вбудовувати технології у власний національний контекст, здійснювати локалізацію програмного

забезпечення, самостійно підтримувати життєдіяльність складних інформаційних систем.

Дослідники радять урядам, які прагнуть забезпечити формування інформаційної держави, ухвалити комплексну програму змін, в якій власне національна інформаційна трансформація виступатиме певною динамічною системою, що потребує спільного бачення зацікавлених сторін, гнучких стратегій, стійкої відданості та інституційної співпраці. Не можна забувати, що інформаційні технології, інфраструктура, платформи, програми та великі дані є вкрай взаємозалежними елементами, які динамічно взаємодіють і потребують постійної уваги з боку зацікавлених сторін – від держави, бізнесу та громадянського суспільства [5]. Відповідно уряд повинен бути готовим оперативно розробляти і вносити на розгляд парламенту проекти нормативно-правових актів для усунення розбіжностей між стратегічними цілями і непередбаченими наслідками взаємодії факторів формування інформаційної держави.

Ключовим завданням інформаційної держави та її інститутів є забезпечення суспільної легітимності, зниження опору інноваціям та підвищення довіри до цифрових інструментів взаємодії держави і суспільства. У дуже загальних рисах можна сказати, що легітимність представляє загальну оцінку, яка певною мірою виходить за межі окремих несприятливих дій або подій; таким чином легітимність є стійкою до конкретних подій, але вона залежить від історії подій [6, с. 574]. Інші критичні зауваження стосуються негативного впливу прозорості на результати розробки політики [2].

Прозорість [4, с. 111] є важливим критерієм функціонування інформаційної держави. При цьому вона має стосуватися походження інформації, а також дій з отримання, зберігання і використання інформації. Як показала історія з компанією Cambridge Analytica [1], принципово важливо, щоб прозорою була і методологія обробки даних, і застосування зібраної інформації, а також досвід і походження людей і компаній, які здійснюють обробку інформації.

Прикметно, що серед лідерів глобальних рейтингів цифровізації та конкурентоспроможності незмінно перебувають демократичні держави (див. наприклад, World Digital Competitiveness Ranking [7]). Це пов'язано з тим, що центральними характеристиками інформаційної держави нарівні зі рівнем і масштабом впровадження інформаційних технологій, їх зворотною стороною, є прозорість, права людини, дотримання свободи слова та інформації, гарантії інформаційної безпеки тощо. Відтак інформаційна держава може існувати винятково у формі демократичного політичного режиму. Авторитарні держави характеризуються обмеженням зазначених свобод, тому не можуть

відповідати всім критеріям інформаційної держави. Такі держави часто блокують вільний доступ до мережі Інтернет або окремих доменних зон чи сайтів, у них відсутній або частковий доступ до державних онлайн послуг та реєстрів, присутня цензура тощо.

На основі вищезазначеного можемо дати визначення інформаційної держави. Інформаційна держава – це держава, яка у процесі управління суспільними відносинами спирається на розгалужену систему інформаційної інфраструктури для створення, обробки, передачі, зберігання та використання інформації, в якій забезпечено вільний і загальний доступ до інформаційних мереж, а також гарантовано базові свободи інформації, слова та медіа.

Література:

1. Baker S., Kocieniewski D., Smith M. Cambridge Analytica's History of Dubious Election Tricks. Bloomberg. March 20, 2018 URL: <https://www.bloomberg.com/politics/articles/2018-03-20/cambridge-analytica-has-long-history-of-dubious-election-tricks>
2. Bovens M. Public Accountability, in: Ferlie E., Lynne L., Pollitt C. (eds.) *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford : Oxford University Press, 2004. Pp. 182–208.
3. Braman S. The Emergent Global Information Policy Regime. In Sandra Braman (Ed.), *The emergent global information policy regime*. Houndsmills, UK : Palgrave Macmillan, 2004. Pp. 12–37.
4. Curtin D., Meijer A. Does Transparency Strengthen Legitimacy? *A Critical Analysis of European Union Policy Documents. Information Polity*. 2006. 11. Pp. 109–122.
5. Hanna N. A Role for the State in the Digital Age. *Journal of Innovation and Entrepreneurship* 7, 5 (2018). <https://doi.org/10.1186/s13731-018-0086-3>
6. Suchman M. Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*. 1995. 20. Pp. 57–610.
7. World Digital Competitiveness Ranking URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness-ranking/>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНИ

Барасій Віта Юрївна

аспірантка кафедри політичної теорії

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Масмедіа є невід'ємною складовою політичного дискурсу. Тема взаємодії та взаємного впливу медіа-дискурсу та політичного дискурсу, ролі масмедіа у формуванні політичного дискурсу досліджувалась багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими. Слід відзначити праці Т. Ван Дейка, М. Фуко, Р. Водак, М. Майєра, Н. Ферклоу, Дж. Мартіна, Ю. Габермаса, Х. Грюнерта, П. Бурд'є, П. Шампаня, ін.

У дослідженнях політичного дискурсу виокремлюють два підходи: критичний дискурс-аналіз та постмодерний дискурс-аналіз.

Їх об'єднує те, що «Дослідження політичного дискурсу вимагає постійної уваги до політичних наративів й моделей реальності. Інакше кажучи, у фокусі аналізу перебувають тексти та контексти боротьби за владу. Дискурс є водночас простором та інструментом політичної конкуренції. З одного боку, це простір боротьби за владу, місце перетину візії минулого, сучасного та майбутнього політичних відносин, який надає певне значення практикам. З іншого боку, дискурс є досить ефективним інструментом політики, завдяки якому суспільству нав'язується воля правлячого класу» [2, с. 82].

У роботах українських науковців, які репрезентують різні наукові парадигми, визначається роль медіа у політичному дискурсі, обґрунтовується місце соціальних мереж у сучасних політичних комунікаціях.

У статті «Політичний дискурс у перехідному суспільстві: між Сциллою анархії та Харібдою тиранії» визначено «...дві загрози перехідному суспільству, які стосуються стану та перспектив політичного дискурсу: 1) анархія; 2) авторитаризм. Їх визначено як утопії, які привабливі для масового споживача та перешкоджають формуванню демократичного політичного дискурсу, а отже, переходу до консолідованої демократії» [1, с. 91].

Варто відзначити також праці наступних авторів: О. Гриценко, О. Зернецька, Н. Костенко, А. Костирев, Л. Кочубей, С. Наумкіна, М. Пірен, Б. Потятиник, Г. Почепцов, К. Серажим, О. Третяк, ін. Зазначається, що у сучасному вітчизняному медіа дискурсі слід виокремити «...дві проблеми вітчизняного медіадискурсу: він не є гро-

мадянським та раціональним. Повною мірою це стосується також політичного дискурсу, який, через особливості олігархічних медіа щодо поєднання влади (зокрема, й «четвертої») та власності, ретранслюється в дискурсі медіа. Через ці проблеми дискурсу (іраціональність та відсутність презентації інтересів громадян у публічній площині) вже декілька десятиліть країна знаходиться на зупинці «електоральна демократія», практично не просуваючись у напрямку, який проклали країни Балтії: модернізації, консолідованої демократії, європейської інтеграції» [2, с. 82].

Від самого початку розповсюдження друкованих медіа (листівки, газети, журнали) на їх шпальтах приділялось чимало уваги політичним подіям. Значно зросла вага масмедіа у процесі формування політичного дискурсу в епоху телебачення.

Вже з другої половини ХХ століття телебачення відіграє визначальну роль у визначенні основних тем політичного порядку денного, у політичних виборчих дебатах, а також у публічній політиці. Телебачення (завдяки швидкому реагуванню на події, перетворенню політичних дебатів на яскраве візуальне шоу, поєднанню розважального та політичного жанрів у прямих етерах), а також преса (завдяки аналітичному спрямуванню матеріалів, особливо у тижневиках) стали основними складовими політичного дискурсу. Журналісти стали справжніми «сторожовими демократії»: вони активно співпрацювали із прес службами інститутів публічної влади, окремими політиками та депутатами. Виконували роль медіатора (посередника) у вирішенні політичних проблем між владою, стейкхолдерами та громадянами.

Щоправда, виникали і нові загрози, які утворювались через політичний вплив медіа – медіатизація політики, формування медіаполітичної системи та утворення медіакратії, як нового політичного класу, що представляв інтереси не середнього класу, а медіа-магнатів.

Відзначимо: «Дискурс медіа є найбільш масовим. Він не лише транслює інші дискурси (передусім політичний), а й формує порядок денний завдяки використанню власних критеріїв відбору та презентації інформації. Дискурсивна формація медіа визначається, зокрема, критеріями рейтингу та формату. Рейтинг вимірюється кількістю переглядів, тобто охопленням аудиторії. Формат означає, що комунікаційна стратегія вибудовується таким чином, аби охопити найбільшу аудиторію та покращити рейтинг. Унаслідок цього раціональні політичні дебати досить часто елімінуються з медіапростору. Замість них дискурс формують розважальні ток-шоу» [2, с. 86].

На сучасному етапі провідну роль у процесі формування політичного дискурсу відіграють нові масмедіа – соціальні мережі, які утворені на основі мережі інтернет. Вони повністю змінили модель комунікації,

а отже – й формування політичного дискурсу. Якщо раніше це була сфера професійної комунікації (один з одним чи один з багатьма), коли журналіст звертався до широкої аудиторії, то у соціальних мережах відбулась депрофесіоналізація дискурсу, коли «усі звертаються до усіх». Це також обумовлює ірраціоналізацію політичного дискурсу (через зменшення ваги раціональної аргументації та значимості експертних думок), посилення неоднозначності інтерпретацій та маніпулятивного впливу на формування громадської думки.

Література:

1. Yakovlev, D. V., & Yeremenko, O. M. Political discourse in a transitional society: between the scylla of anarchy and the charybdis of tyranny. *The level of efficiency and the need for the influence of social sciences on the development of modern civilization : collective monograph / K. S. Brenzovych, Yu. O. Ostapets, M. M. Palinchak, M. I. Tsalan, etc. Lviv – Toruń : Liha-Pres, 2020, 74–93.*

2. Яковлев Д. В. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії: минуле/майбутнє, policy/politics. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал.* 2020. Вип. 26. С. 82–87.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-7>

МЕДІАТИЗОВАНІ ДЕБАТИ: МІЖ ШОУ ТА ПОЛІТИКОЮ

Білий Веніамін Сергійович

аспірант кафедри політичних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

У процесі трансформацій українського суспільства у цифрову еру на особливу увагу заслуговують зміни у відносинах «суспільство – медіа – політика». Появу «глобальної політичної блогосфери як нової арени політичної комунікації початку XXI століття» фіксує О. Зернецька. Вона зазначає: «Глобальне Інтернет-середовище і – ширше – глобальний кіберпростір розвиваються “зі швидкістю думки”, даруючи Інтернет-спільноті усе нові й нові можливості спілкування. З уваги на те, що кількість Інтернет-користувачів зростає експонентно, можна говорити, що людство все більше занурюється у його інформаційно-комунікаційні хвилі й отримує все багатші можливості для самови-

раження і спілкування. Такою новою можливістю у глобальному віртуальному просторі стала блогосфера» [1, с. 13].

Блогосфера трансформує політичні дебати, які стають медіатизованими та перетворюються з «політичного шоу» телевізійної ери на «шоу, дещо пов'язане із політикою» у блогосфері.

Про зростання впливу інформаційного простору інтернет-комунікацій, дещо ідеалізуючи, пише Л. Нагорна: «Інформаційне суспільство, яке ще недавно сприймалося як ідеал-типова теоретична конструкція, стає звичним тлом нашого життя. Ми швидко оцінили його очевидні переваги: зручності електронного зв'язку, майже миттєві швидкості у передачі інформації, а головне – можливість особистої участі кожного в електронних діалогах будь-якого рівня. Новий простір мережевої активності – блогосфера – незмірно розширив межі політичного дискурсу, зробив його більш масовим. Сформувалася, зрештою, специфічна гіперреальність, основу якої становить як нова віртуальна ідентичність суб'єкта, так і новий тип кіберспільноти... Сучасні інформаційні технології на основі граничного стиснення простору і часу забезпечують інтерактивну взаємодію у будь-якій точці земної кулі. Мережа Інтернет стала потужним фактором мобілізації соціального капіталу, активізації громадянського суспільства» [3, с. 3].

Погоджуючись із цим, слід зазначити, що мережа не лише створює нові можливості (відкритість, швидкість, активність громадянського суспільства тощо), а й несе новітні загрози. Вони напряму пов'язані із проблематизацією політичних дебатів. Адже, мережеві комунікації змінюють формат дебатів – замість діалогу (більш-менш раціонального) та обміну думками між кандидатами у «телевізійну еру», суспільство отримує полілог між блогерами та інфлюенсерами, де кандидатам відводиться другорядна роль. Додамо до цього ще практичну відсутність традицій раціональних політичних дебатів у незалежній Україні.

Пострадянське суспільство переживає чергову революцію інституту масмедіа, яка цього разу пов'язана із розвитком інтернет-комунікацій та соціальних мереж. Після розпаду СРСР та падіння «залісної завіси» громадяни дізнались про плюралізм у масмедіа, суспільству відкрився доступ до глобального комунікативного простору, кардинально зросла соціальна та політична роль інформації у традиційних медіа. Це можна було визначити як «діагноз часу».

При цьому дослідники звертали увагу на медіатизацію традиційних медіа та загрозу медіакратії: «Для політичної реальності України справедливим є твердження про розширення впливу та зростання ролі комунікативних процесів. Як про «діагноз часу» все частіше говорять про становлення комунікативного простору, який продукує загально-

прийняті стереотипи, створює поле можливих ідентифікацій, трансформує уявлення про соціальну, політичну та економічну реальність. Саме тому існує загроза медіатизації політики, зведення її до рівня масмедійного шоу з розігруванням смислу та беззмистовними діалогами, що призводить до появи нового центру впливу у політичних процесах – медіакратії» [4, с. 3].

Зауважимо, що політичні дебати не завершили етап інституціоналізації в умовах панування електронних масмедіа у форматі «телевізійних дебатів».

Погодимось із наступним: «дискурс медіа... обертається навколо медіа-скандалів. Дебати стали табу у вітчизняному медіадискурсі навіть під час електоральних змагань. Не кажучи вже про відсутність у політичному дискурсі раціональних дебатів щодо полісу – проблем безпеки, економічної та соціальної політики, європейської інтеграції тощо... політичний дискурс став простором спрощеного сприйняття реальності, місцем емоційного шантажу громадян із боку журналістів та експертів» [5].

У сучасних умовах політичні відносини, політичний вибір громадян та політичні дебати зазнають впливу вже не стільки з боку традиційних медіа, скільки обумовлюються новітнім форматом політичних комунікацій у мережі. Йдеться про комунікацію «усіх з усіма». Як відзначає Ю. Кокарча, «...дискурс соціальних мереж, який поєднує медійний та політичний, публічний і приватний, характеризується використанням політики «потоків» для постійного перегляду новин, інфотейнменту, що розкриває поєднання інформаційного та розважального контентів» [2, с. 2].

Натомість, на черговому етапі цифровізації українського суспільства, має бути визначено формула дебатів в інтернет-просторі. Зокрема, зникають обмеження телевізійного формату дебатів. Передусім, вже немає необхідності перебування кандидатів у студії. Формула «Стадіон так стадіон» на президентських дебатах 2019 року в Україні переконливо це довела. Також продовжується перетворення політичних дебатів з раціональної дискусії кандидатів на розважальне шоу з використанням усіх можливостей блогосфери та соціальних мереж.

Література:

1. Зернецька О. Глобальна політична блогосфера – нова арена політичної комунікації. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 13–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_2_4
2. Кокарча Ю. А. Соціальні мережі як чинник політичного впливу в умовах розвитку демократичної політичної культури : дис... канд. політ. наук (доктора філософії). Київ, 2020. 240 с.

3. Нагорна Л. Символічний простір інформаційного суспільства: зорові аберації віртуальності. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 3–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2009_2_3

4. Яковлев Д. В. Політична інтеракція у сучасній Україні: особливості та складові : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2009. 30 с.

5. Яковлев Д. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 26. С. 82–87. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-8>

FROM HASHTAGS TO HIGH OFFICE: THE ROLE OF DIGITAL CAMPAIGNING IN POPULIST MOVEMENTS

Garashchuk Dmytro Volodymyrovych

*Postgraduate student at the Department of International Relations
and Political Management*

*Zhytomyr State Technological University
Zhytomyr, Ukraine*

Digital campaigning has become an essential tool for modern politics, particularly for populist movements. In today's interconnected world, social media platforms and online communication play a crucial role in shaping public opinion and mobilizing supporters. Populist leaders and movements have harnessed the power of digital campaigning to bypass traditional media channels and directly engage with their target audience. By utilizing catchy hashtags, compelling imagery, and targeted messaging, populist movements are able to effectively promote their agenda, attract followers, and rally support for their cause. The rise of digital campaigning has leveled the playing field in politics, allowing populist movements to challenge established political parties and gain significant traction among the electorate. As a result, digital campaigning has become a fundamental aspect of modern political strategy, particularly for populist leaders and movements seeking to disrupt the status quo [1].

The transformational role of digital tools in achieving political power is evident in the way they have revolutionized political campaigning and mobilization. Digital tools, from social media platforms to online communication channels, have provided populist movements with unprecedented access to their target audience. By leveraging hashtags, compelling imagery,

and targeted messaging, populist leaders and movements have been able to effectively shape public opinion, attract supporters, and rally grassroots momentum [2].

Digital tools have significantly disrupted traditional media channels, allowing populist movements to bypass mainstream outlets and directly engage with their followers. This direct engagement has empowered populist leaders to convey their ideologies, messages, and policy proposals without the filter of traditional media biases or gatekeeping. As a result, digital tools have enabled populist movements to effectively communicate their agenda, connect with like-minded individuals, and mobilize their supporters with greater speed and efficiency than ever before [3].

Furthermore, the use of digital tools in political campaigning has leveled the playing field, enabling populist movements to challenge the dominance of established political parties. With lower barriers to entry and the ability to reach a wide audience at minimal cost, digital campaigning has empowered populist movements to compete on equal footing with traditional political establishments. This newfound capability has allowed populist leaders and movements to gain significant traction among the electorate, ultimately reshaping the political landscape and challenging the status quo.

The evolution of digital campaigning has been marked by a significant shift towards social media and digital platforms as primary avenues for political mobilization. With the rise of social media platforms such as Twitter, Facebook, and Instagram, populist movements have utilized these channels to directly engage with their audience, bypassing traditional media outlets and shaping public opinion. The use of catchy and impactful hashtags has allowed populist movements to consolidate their messaging, connect with supporters, and drive momentum for their cause [4]. Additionally, the targeted use of digital platforms has enabled populist movements to reach specific demographic groups, effectively tailoring their messages to resonate with different segments of the population. This level of micro-targeting was previously unattainable through traditional campaign methods and has empowered populist leaders to mobilize support with precision and efficiency.

As digital campaigning continues to evolve, the use of data analytics and online advertising has further amplified the reach and impact of populist movements. By harnessing data-driven insights, populist leaders can strategically deploy resources to maximize their online presence, effectively amplifying their message and engaging with a broader audience. The strategic use of social media has been pivotal in enabling populist movements to engage supporters, propagate their message, and organize events with unprecedented efficiency and impact [5].

Social media has become a cornerstone for populist movements to engage supporters, spread their message, and galvanize their base. Platforms such as Twitter, Facebook, and Instagram have provided an unparalleled avenue for populist leaders to directly connect with their followers without relying on traditional media channels. The interactive nature of social media allows for real-time engagement, facilitating two-way communication between populist movements and their supporters [6]. One of the strategic uses of social media by populist movements is the organization of events and rallies. By leveraging the widespread reach of social media, populist leaders can quickly disseminate information about upcoming events, mobilize supporters to attend, and create buzz around their cause. The ability to directly communicate with their audience ensures that the message is delivered unfiltered and in a targeted manner, maximizing turnout and enthusiasm for events.

Moreover, social media serves as a powerful tool for spreading the message and ideology of populist movements. Through the strategic deployment of targeted messaging and compelling imagery, populist leaders can effectively shape public opinion and garner support for their agenda. Hashtags play a crucial role in consolidating messaging and creating a unified narrative that resonates with supporters, while also enabling the movement to trend and capture broader attention [7].

In addition to engaging existing supporters, social media allows populist movements to reach new audiences and expand their base. The sharing and reposting of content by supporters amplify the movement's reach, exposing their message to individuals who may not have been previously engaged. This organic dissemination of information through social media contributes to the movement's growth and influence. The role of viral content and direct communication in bypassing traditional media cannot be overstated [8]. Through the strategic use of social media and digital platforms, populist movements have been able to create and disseminate content that resonates with their target audience, leading to widespread sharing and engagement. This viral content has enabled populist leaders to capture public attention, shape narratives, and influence public discourse without the need for traditional media gatekeepers.

There are several examples of populist movements and leaders who have effectively used digital campaigning to gain political momentum or office. One prominent example is the election campaign of Donald Trump in leveraged social media for political engagement and event organization. One prominent example is the successful use of digital campaigning by the 2016 presidential campaign of Donald Trump. Trump's team capitalized on social media platforms such as Twitter to directly connect with his supporters, circumventing traditional media channels and shaping public

discourse. Through his outspoken and attention-grabbing tweets, Trump engaged with his followers in real time, conveyed his unfiltered message, and rallied support for his campaign. This direct and often controversial communication style created a strong sense of connection with his base and helped propel him to victory in the presidential election [9].

Another notable example is the use of social media by the Five Star Movement in Italy. The movement effectively utilized digital platforms to mobilize support, organize events, and spread their anti-establishment message. By leveraging social media and digital tools, the Five Star Movement was able to connect with disenfranchised voters, communicate their agenda directly, and gain significant political momentum, ultimately leading to electoral success in Italy [10].

In addition, the Brexit campaign in the United Kingdom utilized digital campaigning to mobilize support for leaving the European Union. Proponents of Brexit leveraged social media channels to convey their message, organize rallies, and engage with voters across the country. Through targeted messaging and the use of compelling visuals, the Brexit campaign effectively harnessed social media to galvanize public opinion and drive momentum for their cause, ultimately leading to the historic referendum result in favor of leaving the EU [11].

These examples demonstrate how populist movements and leaders have effectively utilized digital campaigning and social media to engage supporters, shape public opinion, and gain political momentum, challenging the established political order and reshaping the political landscape.

The interaction between populist movements and the public has been fundamentally altered by the advent of digital campaigning and social media. Populist leaders and movements can now directly engage with their supporters, bypassing traditional intermediaries such as mainstream media outlets and political parties. This direct interaction has fostered a sense of immediacy and authenticity, allowing for unfiltered communication and a closer connection between leaders and their followers [12]. Social media has enabled populist movements to tailor their messaging and engagement strategies to resonate with specific segments of the public. This personalized approach has allowed populist movements to forge a strong emotional connection with their audience, amplifying their impact and mobilizing support. Moreover, digital campaigning has facilitated a two-way communication channel between populist movements and the public. Supporters can actively participate in shaping the movement's narrative by sharing content, contributing to discussions, and expressing their support for the cause. This interactive dynamic has empowered the public to directly influence the trajectory of populist movements, contributing to a sense of ownership and community among supporters.

The immediacy of social media communication has also enabled populist movements to swiftly respond to unfolding events and address public concerns in real time. This agility in communication has allowed leaders to appear responsive and in tune with the public sentiment, further enhancing their connection with supporters and maintaining momentum for their movement. Social media's viral nature has helped spread populist messages and ideologies to a diverse audience, expanding the support base of populist movements and challenging traditional boundaries of political engagement [13].

However, the use of digital campaigning by populist movements also poses significant challenges to democratic processes. One of the foremost issues is the spread of misinformation and disinformation through social media platforms. The viral nature of content on these platforms can lead to the rapid dissemination of false or misleading information, which can significantly distort public discourse and manipulate public opinion. This challenge is exacerbated by the echo chamber effect, where individuals are exposed primarily to information and viewpoints that align with their existing beliefs, leading to heightened polarization and division within society [14]. Furthermore, the direct and unfiltered communication style employed by populist leaders on social media can contribute to the amplification of polarizing rhetoric and the erosion of civil discourse. The lack of traditional media gatekeepers can result in the unchecked spread of inflammatory or divisive messages, further deepening societal divisions and undermining the principles of open and respectful public debate [8]. Moreover, the targeting of specific segments of the public through personalized messaging and the strategic use of social media algorithms raises concerns about the manipulation of public opinion and the potential for undue influence on democratic processes. The ability of populist movements to tailor their messaging to appeal to specific emotions and biases of their target audience can distort public perceptions and undermine the informed decision-making essential to democratic societies [15].

Addressing these challenges is crucial for safeguarding the integrity of democratic processes in the digital age. Regulation and oversight of digital campaigning, as well as initiatives to promote media literacy and critical thinking, are necessary to mitigate the harmful effects of misinformation, polarization, and manipulation in the digital public sphere. Recognizing and addressing these challenges is essential to ensuring that the potential benefits of digital campaigning do not come at the expense of the fundamental principles of democracy and informed civic engagement.

The examples of the successful utilization of digital campaigning by populist movements underscore the pivotal role of digital tools in reshaping the dynamics of political engagement. Through direct and personalized communication, populist leaders have been able to forge strong emotional

connections with their supporters, amplifying their impact and mobilizing significant political momentum. This has not only challenged the established political order but also reshaped the political landscape in various countries.

The interaction between populist movements and the public has undergone a fundamental shift with the advent of digital campaigning and social media. Populist leaders can now engage directly with their base, leveraging targeted messaging and interactive communication to foster a sense of immediacy and authenticity. This has empowered supporters to actively shape the movement's narrative, engendering a sense of ownership and community among the public. However, the proliferation of misinformation, polarization, and the potential for undue influence represent significant challenges to democratic processes in the digital age. The unregulated spread of false information and the amplification of polarizing rhetoric through social media platforms can distort public discourse and manipulate public opinion. Furthermore, the tailored messaging utilized by populist movements raises concerns about the potential manipulation of public perception, undermining the informed decision-making essential to democratic societies.

In light of these challenges, it is imperative to implement measures that safeguard the integrity of democratic processes in the digital sphere. Regulation and oversight of digital campaigning, along with initiatives to promote media literacy and critical thinking, are crucial to mitigating the harmful effects of misinformation and polarization. Addressing these challenges is essential to ensuring that the potential benefits of digital campaigning contribute to informed civic engagement without compromising the fundamental principles of democracy. As future political campaigns continue to evolve in the digital landscape, it is essential to strike a balance between leveraging the potential of digital tools and upholding the integrity of democratic processes.

References:

1. D. McDowell-Naylor, “#GE2017: Digital Media and the Campaigns,” Springer eBooks. Pp. 187–205. Nov. 2018. doi: 10.1007/978-3-030-00822-2_13
2. A. Jungherr, G. Rivero, and D. Gayo-Avello, “Retooling Politics.” Jun. 2020. doi: 10.1017/9781108297820
3. P. Gerbaudo, “Social media and populism: an elective affinity?,” *Media, Culture & Society*, vol. 40, no. 5. Pp. 745–753, May 2018. doi: 10.1177/0163443718772192
4. A. Chadwick and J. Stromer-Galley, “Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Election Campaigns,” *The International Journal of Press/Politics*, vol. 21, no. 3. Pp. 283–293, Apr. 2016, doi: 10.1177/1940161216646731

5. J. T. Jost et al., “How Social Media Facilitates Political Protest: Information, Motivation, and Social Networks,” *Political Psychology*, vol. 39, no. S1. Pp. 85–118. Feb. 2018. doi: 10.1111/pops.12478
6. A. Getachew and T. Beshah, “The Role of Social Media in Citizen’s Political Participation,” *IFIP advances in information and communication technology*. Pp. 487–496, Jan. 2019. doi: 10.1007/978-3-030-20671-0_33
7. P. Barberá and T. Zeitzoff, “The New Public Address System: Why Do World Leaders Adopt Social Media?,” *International Studies Quarterly*, vol. 62, no. 1. Pp. 121–130. Oct. 2017. doi: 10.1093/isq/sqx047
8. S. Engesser, N. Ernst, F. Esser, and F. Büchel, “Populism and social media: how politicians spread a fragmented ideology,” *Information, Communication & Society*, vol. 20, no. 8, pp. 1109–1126, Jul. 2016. doi: 10.1080/1369118x.2016.1207697
9. G. J. Hendrix, “The roles of social media in 21st century populisms: US Presidential campaigns,” *Revista Teknokultura*, vol. 16, no. 1. Pp. 1–10. Apr. 2019, doi: 10.5209/tekn.63098
10. A. Lucarelli, G. Fuschillo, and Z. Chytková, “How cyber political brands emerge: a socio-material analysis of the Italian Five Star movement and the Czech pirate party,” *European Journal of Marketing*, vol. 55, no. 4. Pp. 1130–1154. Nov. 2020. doi: 10.1108/ejm-04-2019-0336
11. J. M. M. Rosa and C. J. Ruiz, “Reason vs. emotion in the Brexit campaign: How key political actors and their followers used Twitter,” *First Monday*, Feb. 2020, doi: 10.5210/fm.v25i3.9601
12. K. J. Cassell, “The comparative effectiveness of populist rhetoric in generating online engagement,” *Electoral Studies*, vol. 72. Pp. 102359–102359. Aug. 2021. doi: 10.1016/j.electstud.2021.102359
13. H. G. de Zúñiga, K. Koc-Michalska, and A. Römmele, “Populism in the era of Twitter: How social media contextualized new insights into an old phenomenon,” *New Media & Society*, vol. 22, no. 4. Pp. 585–594. Apr. 2020. doi: 10.1177/1461444819893978
14. F. Pira, “Disinformation a problem for democracy: profiling and risks of consensus manipulation,” *Frontiers in Sociology*, vol. 8, May 2023. doi: 10.3389/fsoc.2023.1150753
15. B. Olaniran and I. M. Williams, “Social Media Effects: Hijacking Democracy and Civility in Civic Engagement,” *Springer eBooks*. Pp. 77–94. Jan. 2020. doi: 10.1007/978-3-030-36525-7_5

МОЛОДЬ ЯК СОЦІАЛЬНА ГРУПА У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Каретна Ольга Олександрівна

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри соціології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Проблеми молоді завжди привертали пильну увагу вчених ще з давніх часів, із зародженням і формуванням первинних типів товариств з відповідною соціокультурною специфікою. Проблемами та питаннями виховання, освіти молоді, шанування ними батьків, спілкування з навколишнім світом, дотримання ними правил загальноприйнятих норм поведінки в суспільстві дотримання традицій, а також виконання обов'язку перед богами і людьми, займалися Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель та інші. Ще К. Ясперс, зазначав, що майбутній потенціал суспільства є молодь і в залежності від того як вона буде сформована, вихована і освічена, залежатиме майбутній розвиток суспільства.

Одне з перших визначень поняття «молодь» дано в 1968 р. соціологом В. Т. Лісовським: «Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в певному віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні і інші соціальні функції. Залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 35 років» [1, с. 288].

В.Т. Лісовський, розглядаючи молодь як покоління, вважає, що ознакою покоління є не лише вік, але й єдність переконань, цілей, спільність переживання і відношення до життя, оскільки з віком покоління не втрачає соціальних рис, вихованих епохою.

Наступне визначення поняття молодь було дано соціологом І. С. Коном: «Молодь – соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тим чи іншим складом соціально-психологічних властивостей» [1, с. 289].

Дане визначення надалі стало основним у соціології молоді. Молодість це певний етап життєвого циклу, вона біологічно універсальна, але її вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус та соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу, тому

вони залежать від суспільного устрою, культури та властивих даному суспільству закономірностей соціалізації.

Сьогодні вчені визначають молодь як соціально-демографічну групу суспільства, що виділяється на основі сукупності характеристик, особливостей соціального становища і обумовлених тими або іншими соціально-психологічними властивостями, які визначаються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, особливостями соціалізації в нашому суспільстві [2, с. 30].

Більшість вчених висувають ідею, що виховання і освіта нашого покоління може бути успішнішою і ефективнішою, якщо у вихованні молоді ми спиратимемося на гуманістичне знання, яке вироблено вченими минулого століття, і спрямоване на розвиток і виховання духовно багаті особистості, що черпає свою духовність саме з духовно моральної спадщини вчених, які жили у значні періоди часу для історії людства. На початку минулого століття у науці загальноприйнятими стають поняття «молодість» і «молодь», що позначають, природно, віковий етап життєдіяльності індивіда щодо його самостійної соціально-демографічної групи.

На думку Б.Буяк, представники різних наукових течій вбачають свій потенціал у молоді: політологи розглядають її як інноваційний ресурс розвитку країни, соціологи – як соціокультурну спільноту, психологи – як групу з властивими їй психофізичними особливостями дорослішання особи. Кожній науці властива взаємодія з іншими науками, теоретико-методологічне доповнення концепцій, сумісне використання емпіричних даних досліджень [3, с. 201].

У вітчизняному суспільствознавстві молодь тривалий час не розглядалась як самостійна соціально-демографічна категорія – виділення такої не вкладалось в існуючі уявлення про класову структуру суспільства і суперечило офіційній ідеологічній доктрині про його соціально-політичну єдність. Соціологи першими побачили, що молодь як соціальна спільність, має характерні тільки їй культурні риси, специфічні інтереси, цінності і норми поведінки. Крім того, вони заговорили про особливі проблеми молоді, які мають передусім соціальні витoki [4, с. 23].

Молодь переживає період становлення соціальної зрілості. Нерідко її розглядають як перехідну фазу від соціальної ролі дитини до соціальної ролі дорослого, що перебуває в процесі соціалізації.

Отже можна сказати, що молодь розглядається як певна частина людських ресурсів, що володіє специфічною цінністю успішного розвитку суспільства. Засвоюючи професійні знання та розвиваючи соціокультурну рефлексію вона зможе повною мірою претендувати в перспективі на статус експертів у суспільних процесах.

Література:

1. Каретна О. О. Сучасні підходи до визначення поняття «Молодь». *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 37. С. 287–291
2. Блискун О. О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. 9. Вип. 13 С. 26–37.
3. Буяк. Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки*. 2007. № 36. С. 198–206.
4. Зверева І. Д., Керецман І. В., Пічкарь О. І. Соціальна робота з дітьми і молоддю (теоретико-методологічні аспекти). Ужгород : УжНУ, 2000. 192 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-10>

ІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ В УКРАЇНІ: ВІД ДОВІРИ ДО ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Яковлева Лілія Іванівна

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Проблема легітимності публічної влади знаходиться на порядку денному суспільства та влади в Україні під час широкомасштабної збройної агресії. Зростає усвідомлення того, що лише легітимна влада здатна забезпечити перемогу над ворогом та поствоєнну відбудову. При цьому, відбуваються постійні дискусії щодо необхідності проведення виборчих кампаній у різних конфігураціях: від президентських виборів до комплексного перезавантаження влади шляхом виборів парламенту, Президента та місцевої влади.

Легітимність публічної влади у демократичному суспільстві, безумовно, залежить від відкритих та чесних виборів, але це лише один із маркерів легітимності [3].

Іншим маркером виступає рейтинг довіри до інститутів публічної влади, соціального порядку і політичного курсу. Такі заміри, незважаючи на військовий стан, постійно проводять соціологи. Зокрема, наприкінці 2023 року, за результатами одного із соціологічних досліджень було констатовано, що довіра українців до влади суттєво

знизились. Відзначимо: «Порівняно з груднем 2022 серед українців зросла критика органів влади... Частка тих, хто довіряє Верховній Раді, знизилася з 35% до 15%, а частка тих, хто не довіряє – зросла з 34% до 61%. Довіра до уряду знизилася з 52% до 26%, недовіра зросла з 19% до 44%. Хоча у випадку президента також є низхідна динаміка, проте він зберігає переважну довіру серед опитаних. Так, наразі 62% довіряють Президенту, а не довіряють – 18%. У грудні 2022 року 84% довіряли Президенту, не довіряли – 5%. Відповідно, якщо баланс довіри-недовіри у грудні 2022 року для Президента становив +80%, то зараз він становить +42%. Абсолютну довіру в суспільстві зберігають Збройні сили – як і в грудні 2022 року, так і зараз 96% довіряють ЗСУ... Водночас більш істотно знизилася довіра до поліції – з 58% у грудні 2022 року до 41% зараз (недовіра зросла з 14% до 29%)» [1].

Щодо інших інститутів публічної влади, то результати зовсім невтішні. Так, українці переважно недовіряють судовій гілці влади, низькою є рівень довіри до прокуратури. Також вимірювався рівень довіри до інститутів громадянського суспільства. Помітно знизився рівень довіри до масмедіа та церкви. Водночас, зростає довіра до волонтерів. «Критично низькою із значним погіршенням порівняно з минулим роком є довіра судам і прокурорам. Лише 12% українців довіряють судам і лише 9% довіряють прокурорам. Не довіряють – відповідно, 61% і 64%. В Україні зберігається висока довіра до волонтерів – 84% їм довіряють і лише 3% не довіряють... За останній рік з 57% до 29% стало менше тих, хто довіряє українським ЗМІ (натомість з 14% до 40% стало більше тих, хто не довіряє їм)... Між груднем 2021 і груднем 2022 року довіра Церкві знизилася з 51% до 44%, між груднем 2022 року і груднем 2023 року – з 44% до 38%» [1].

Соціологічна служба Центру Разумкова вимірювала рівень довіри/недовіри громадян до окремих посадових осіб органів публічної влади та політичний діячів.

Результати наступні: «Серед українських політиків, чиновників і державних діячів найбільше довіри в українців викликає чинний президент Володимир Зеленський – йому довіряють 69% громадян... На другому місці голова Миколаївської обласної військової адміністрації Віталій Кім (58%), на третьому – Сергій Притула (54%). Також довіряють українці міністру закордонних справ України Дмитру Кулебі (про довіру повідомили 50% опитаних). При цьому найбільше не довіряють українці голові фракції «Батьківщина» Юлії Тимошенко (80,5%), Олексію Арестовичу (79%) і голові депутатської групи «Платформа за життя і мир» Юрію Бойку (78%). Також високий ступінь недовіри українці висловили лідеру партії «Європейська солідарність» Петру Порошенку (70%)... голові фракції «Слуга народу» Давиду Арахамії

(58%), керівнику Офісу президента України Андрію Єрмаку (55,5%) і спікеру Верховної Ради Руслану Стефанчуку (50,5%). Частіше висловлювали довіру, ніж недовіру, до радника глави Офісу президента України Михайла Подоляка (відповідно 44% і 32%), глави Служби безпеки України Василя Малюка (відповідно 40% і 22%), міністра оборони України Рустема Умерова (відповідно 33% і 27%) і до міністра внутрішніх справ України Ігоря Клименка (відповідно 28% і 23%). Частіше висловлювали недовіру, ніж довіру, до Дениса Шмигала (не довіряють йому 45%, довіряють 34%), Віталія Кличка (відповідно 44% і 39%), Ірини Верещук (відповідно 42% і 34%), Данила Гетманцева (відповідно 33% і 20%)» [2].

На особливу увагу заслуговує ще один маркер легітимності – інституційна взаємодія. Йдеться про дотримання принципів ієрархічності та когерентності у діяльності інститутів публічної влади. Усі дії інститутів публічної влади мають бути частиною єдиного плану (узгодженою реалізацією публічної політики) та відповідати конституційним положенням щодо розподілу гілок влади. Тільки тоді можна говорити про легітимність та ефективність публічної влади.

Інституційна взаємодія потребує подальшого вдосконалення в умовах трансформацій українського суспільства у цифрову еру.

Відзначимо «На даному етапі політичного розвитку України процес подальшої інституціоналізації (формування інститутів демократичного суспільства) потребує вдосконалення механізмів інституційної взаємодії. Насамперед, йдеться про взаємодію парламенту, президента та уряду, яка відбувається на тлі інституціоналізації опозиції та груп інтересів. Його основними учасниками, які вирішальним чином впливають на ефективність інституційної взаємодії, є органи державної влади, опозиція та групи інтересів... Сучасний інституційний дизайн формується в процесі взаємодії органів державної влади, опозиції та груп інтересів. Ця взаємодія є комунікативною... З точки зору історичного інституціоналізму, ефективність інституційної взаємодії залежить від «пройденого шляху», а представники інституціоналізму раціонального вибору акцентують увагу на опортуністичній поведінці та рентоорієнтованій поведінці представників публічної влади в процесі інституційної взаємодії. Основною ознакою ефективного управління є не просто наявність певних інституцій, а забезпечення їх зв'язку з метою вирішення нагальних суспільно-політичних проблем. Вимога підвищення ефективності комунікативної взаємодії стає пріоритетною для пострадянських країн» [5].

У радянському минулому взагалі не існувало проблеми розподілу влади. Хоча, формально, влада ділилась на виконавчу, судову та представницьку, але фактично усі залежало від волі Центрального

комітету партії влади – КПРС. Перші десятиліття у пострадянській Україні також характеризувались постійним відтворенням «партії влади» та намаганнями президентської адміністрації домінувати у інституційній взаємодії. Деякі ознаки цього «пострадянського тренду» можна спостерігати й донині. Наголосимо: «...Натомість пострадянські інституції чинять опір змінам. Вони готові викинути дитину разом із водою, щоб зберегти владу та власність. Маніпуляції ЗМІ, спекуляції на темі збройного конфлікту, депрофесіоналізація уряду та ігнорування соціальної політики – усе це використовується для компромісу на шляху демократичних реформ... Одним із факторів, що гальмують цей транзит, є відсутність традиції інституційної взаємодії. Дійсно, за радянських часів не існувало незалежних від партійного керівництва КПРС гілок влади – законодавчої, виконавчої, судової тощо, а отже, їх правової та публічної взаємодії» [4].

Отже, в умовах воєнного стану, за наявності конституційної норми, яка забороняє проведення виборів, інституційна взаємодія стає одним із головних маркерів легітимності публічної влади. Зниження рівня довіри до інститутів публічної влади напряду пов'язане із важкою ситуацією щодо протистояння широкомасштабній збройній агресії та обумовлене складнощами із допомогою основних міжнародних партнерів. Але навіть у таких умовах підвищення ефективності інституційної взаємодії є цілком реальним та буде сприяти підвищенню легітимності інститутів публічної влади в Україні.

Література:

1. За рік довіра українців до влади, зокрема Зеленського, знизилася, – опитування КМІС. *LB.ua*. 18 грудня 2023. URL: https://lb.ua/society/2023/12/18/589528_rik_dovira_ukraintsiv_vladi.html
2. Зеленський очолює рейтинг довіри українців до політиків – опитування. *Інтерфакс-Україна*. 7 лютого 2024. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/965542.html>
3. Яковлева Л. І. Легітимність публічної влади: рецепції та новації : монографія. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 325 с.
4. Yakovleva L., Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. what role for the social sciences? The role of social sciences in Ukraine and the world: milestones and outlook : collective monograph / O. Boryslavska, D. Kislov, V. Liakh, N. Nesprava, etc. Lviv – Toruń : Liha-Pres, 2020. 168 p. P. 146–163. DOI:10.36059/978-966-397-190-2/146-163
5. Yakovleva, L., Yarova, L., & Koltsov, V. Institutional Interaction in the Network Society: Public Authorities, Opposition, Interest Groups.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-11>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ярова Ліліана Вікторівна

доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри соціології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Повноцінно Україна може розпочати процес реформування системи соціальних послуг та перетворення її на систему соціальної підтримки, орієнтовану на людину тільки після перемоги над російською агресією.

Довоєнний період характеризувався низкою проблем у системі соціальної допомоги, головною з яких була недостатня адресність соціальних програм для вразливих верств населення. Показники охоплення, адресності, ефективності та зниження рівня бідності подекуди свідчили про те, що більшість програм були вкрай неефективними, незважаючи на те, що розмір фондів соціальної допомоги постійно збільшувався. У такій ситуації вразливі верстви населення практично не відчували позитивного впливу від більшості програм соціального захисту. Поєднання оцінок масштабу багатомірної вразливості з оцінками адресності існуючих програм соціального захисту дає змогу розробити програми соціального захисту, спрямовані на більш вразливі групи населення.

Сьогодні очевидно, що війна вже внесла свої корективи в систему соціальної допомоги. Війна призвела до двох основних змін у системі соціальної підтримки: значного скорочення фінансової спроможності держави та значного збільшення осередків глибокої вразливості, які критично потребують допомоги внаслідок бойових дій, а також збільшення людей з інвалідністю (військових та цивільних).

У своїй програмі післявоєнної відбудови Міністерство соціальної політики оголосило про намір реформувати систему соціальної допомоги. Це означає запровадження єдиної адресної системи, яка замінить низку існуючих схем. Однак, хоча такий підхід є прогресивним, просте запровадження нової програми не вирішить ключових проблем системи

соціальної допомоги. Потрібні комплексні заходи. Окрім зміни правових норм, необхідно розробити конкретні механізми. Для цього потрібні реформи, що включають модельні розрахунки, з науковим обґрунтуванням прогнозу результатів за різними сценаріями та вибором найкращого варіанту.

Сталість людського капіталу значною мірою залежить від здатності держави виконувати свої соціальні зобов'язання. Ефективність стратегічного підходу до реалізації цього завдання залежить від того, наскільки змістовно і соціально ефективно вона зможе відповісти на потреби українського суспільства в цій сфері. Ці запити включають забезпечення соціальної справедливості, рівного доступу до базових соціальних благ (безпека, охорона здоров'я, житло, освіта, належний соціальний захист), усунення значних розривів у соціально-економічному розвитку різних соціальних груп, підвищення соціальної довіри та соціальної згуртованості в суспільстві. Реалізація цих вимог передбачає формування нової якості людського життя, що потребує вдосконалення інституційних засад соціального розвитку, збільшення інвестицій у людський капітал та розвиток соціальної інфраструктури. Таким чином, відновлення людського капіталу є комплексним завданням, яке потребує міжвідомчого та багаторівневого підходу, а також колективних зусиль влади, громадськості та бізнесу. Участь громадянського суспільства в державно-приватному партнерстві, спонсорстві, філантропії, волонтерстві та соціальній політиці необхідно підтримувати та заохочувати.

Нова соціальна політика покликана, «насамперед, змінити парадигму взаємовідносин влади й суспільства, забезпечити перехід до більш прагматичних та ефективних відносин між ними, виконуючи соціально компенсуючу роль для ослаблення соціальних протиріч та «амортизування» конфліктів і формуючи в Україні доброзичливу, партнерську, людино орієнтовану модель взаємодії органів влади та місцевого самоврядування, мешканців регіону, громадських організацій, бізнесу у сферах зайнятості, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури та спорту» [1, с. 129].

Об'єктами «нової соціальної політики мають стати загальнодержавні сфери (охорона здоров'я, освіта, культура, фізична культура та спорт), окремі категорії населення (молодь, люди працездатного віку, люди поважного віку) та окремі соціальні групи (малозабезпечені, особи з інвалідністю, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи тощо). При розробці стандартів нової соціальної політики необхідно брати до уваги цілісну систему соціально-економічних і політичних відносин держави.

До повномасштабної війни «Україна витратила значно вищу частку ВВП на соціальний захист (6,1%), ніж інші країни регіону. Попри те, що ця частка була збільшена до 8,2% у 2022 р., за нашими прогнозами на 2023–2024 рр. Вона повернеться на довоєнний рівень (6–7%). Внаслідок зростання кількості осіб, які потребують державної підтримки (сьогодні близько 72% населення прямо або опосередковано отримують принаймні один вид соціальних виплат), це складе значну проблему для забезпечення виконання державою соціальних зобов'язань» [4].

У новій соціальній політиці соціальний захист більше не повинен трактуватися як засіб розподілу багатства або допомоги бідним, а акцент має бути зміщений від надання споживчих товарів громадянам України до самопомоги. Нова соціальна політика «має бути спрямована не тільки на вразливі соціальні групи непрацюючого населення, але й на зайнятих у суспільному виробництві сприяння механізмам висхідної соціальної мобільності та формування соціального ліфта для всіх груп населення» [2].

Саме для цього «державна мусить всіляко мотивувати людей працездатного віку до більшої економічної активності, а молодому поколінню надавати допомогу в отриманні навиків адаптації до самостійного дорослого життя, конкурентоспроможності, віри у власні сили та здібності. Сьогодні залишається висока частка безробітних серед молоді – понад 22% за станом на серпень 2023 року» [3].

Водночас бракує фахівців, які мають надавати безпосередні соціальні послуги. Соціальна та економічна інклюзія «срібного віку» залишається важливим викликом. Зокрема, Україна є однією з 30 країн з найвищою часткою людей похилого віку у віці 60 років і старше. Згідно з демографічними прогнозами, до 2030 року частка людей віком 60 років і старше становитиме понад 26% від загальної чисельності населення, у віці 65 років і старше – 20% від загальної чисельності населення.

Потрібна також гармонізація національного законодавства відповідно до вимог ЄС, реформування сектору соціальних послуг для створення персоналізованої та справжньої системи соціальної підтримки та послуг для людей з інвалідністю, ветеранів; відмовитися від «медичного» розуміння інвалідності (як того вимагає ратифікована Україною Конвенція про права осіб з інвалідністю) і перейти до моделі, заснованої на правах людини, де людина, її повноцінне життя та гідність є центральним елементом; залучення кінцевих отримувачів пільг та послуг до формування державної політики, тобто обов'язкове врахування думки тих, на кого ця політика поширюється. Побудова системи реабілітації та реінтеграції замість укоріненого уявлення про

те, що ветерани та особи з інвалідністю мають лікуватися в інтернатах, санаторіях та лікарнях і бути «схованими» від суспільства. Забезпечити включення зобов'язання щодо відновлення доступної та інклюзивної інфраструктури до плану відбудови України, а також розглянути інші питання, пов'язані із забезпеченням того, щоб усі люди, незалежно від їхньої інвалідності, могли користуватися вільними та рівними правами в українському суспільстві.

Ці реформи – це насамперед захист цінностей абсолютно кожної людини. Соціальна політика – це не жалість, це інклюзивний підхід, орієнтований на людину та її права.

Підвищення рівня зайнятості також вимагає комплексного підходу, який дозволить якомога більшій кількості людей вийти на ринок праці. Дискримінація за віком, статтю та всі інші форми дискримінації повинні залишитися в минулому. Не слід забувати, що різні вразливі групи суспільства потребують різних політичних заходів.

Майбутнє пенсійної системи також залишається невизначеним. Відтік багатьох людей з України погіршив і без того несприятливі демографічні перспективи. Незважаючи на своїх прихильників, запровадження обов'язкової накопичувальної системи піддавалося жорсткій критиці з боку багатьох експертів через відсутність ринку цінних паперів та інвестиційних можливостей для пенсійних фондів. Це замкнене коло не вдавалося розірвати протягом 20 років, а зараз ситуація ще більше ускладнилася.

Сучасна Україна потребує соціальної політики, яка пов'яже індивідуальні та колективні цінності і цілі з колективним і спільним благом народу. Така політика забезпечить поєднання ліберальних принципів приватної ініціативи та підприємництва з комунітарними цінностями соціальної солідарності та взаємної соціальної відповідальності громадян, підприємств, суспільних інституцій та держави. Лише така політика може бути справді публічною, відображати національні інтереси, акумульовані владою в умовах максимальної прозорості, за широкої підтримки громадянського суспільства.

Отже, головною метою нової соціальної політики країни є відновлення та примноження людського капіталу шляхом створення сприятливого середовища в країні. Стратегічними напрямками нової соціальної політики є відновлення довіри населення до політики держави, спрямованої на покращення життя людей; трансформація соціальної сфери в нову модель, що базується на розумінні людського капіталу як фактору соціально-економічного розвитку; сприяння ефективній зайнятості та створенню нових робочих місць; винагорода, оподаткування та соціальне страхування; комплексна трансформація підходів до комплексна трансформація підходів; забезпечення реальної ефективності

соціальних видатків; мобілізація зусиль суспільства, бізнесу та влади на підвищення якості життя.

Загалом, нові концепції соціальної політики не повинні обмежуватися заохоченням безкоштовної допомоги або пасивного очікування допомоги. Нові концепції соціальної політики повинні відроджувати та заохочувати почуття відповідальності за власну долю, створювати та відновлювати мотивацію до такої роботи.

Література:

1. Коваль О. П., Власенко Р. В. Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу. *Український соціум*, 2023. № 3(86). С. 129.
2. Ярова Л. В. Інформаційна відкритість як загальна вимога функціонування демократичних політичних систем. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності*. Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. С. 118–123.
3. Яценко Л.Д. Молодіжний сегмент ринку праці України в період повномасштабної війни, 2023. URL: <http://surl.li/pbtgp>.
4. The Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment. August 2022 / A. Himmelfarb (Ed.). *The World Bank*, 2022. 242 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-12>

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Яценко Микола Анатолійович

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Проблема застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процесі підготовки кваліфікованих випускників закладу вищої освіти (ЗВО) набуває дедалі більшої актуальності. Її розв'язання позитивно вплине на організацію оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб здобувачів вищої освіти.

Впровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток мережевої інфраструктури, застосування

в навчальній діяльності електронної бібліотечної системи і навчальних програм є одним із завдань сучасного ЗВО.

Метою освітнього процесу у ЗВО є розвиток, формування, становлення активної, творчої особистості здобувача як суб'єкта навчальної та майбутньої професійної діяльності. Фахівець має бути конкурентоспроможним, самостійним у вирішенні професійних завдань, активізувати саморозвиток, підвищувати продуктивність професійної діяльності. Перед викладачем ЗВО стоїть завдання виховання студентів, які вміють орієнтуватися в перспективах розвитку сучасного суспільства, здатних до професійного самовизначення, самовиховання, самоосвіти та створення умов для розвитку власної індивідуальності. У зв'язку з цим вивчення чинників формування особистісних властивостей майбутнього фахівця, що сприяють розвитку в нього внутрішньої свободи як інтегративної властивості, виконує особливу роль.

Інформаційно-комунікаційні технології – засоби, пов'язані зі створенням, збереженням, передачею, обробкою і управлінням інформації. Цей широко вживаний термін, включає в себе всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією [2].

Інформаційні технології – це узагальнююче поняття, що описує різні методи, способи та алгоритми збирання, зберігання, оброблення, представлення і передавання інформації. Під інформаційними технологіями розуміють також способи і засоби збирання, оброблення та передавання інформації з метою одержання нових відомостей про об'єкт, що вивчається, або – сукупність знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами [1].

Історично склалося так, що проблема застосування інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти нерозривно пов'язана з комп'ютерними технологіями. Однак, поняття «інформаційно-комунікаційної технології» ширше і глибше, ніж поняття «комп'ютерна технологія». Комп'ютерні технології є складовими інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасний викладач під час підготовки та проведення навчальних занять з дисциплін різних блоків навчального плану використовує інформаційні технології як інструмент.

Розглянемо етапи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в залежності від удосконалення інструментарію.

1-й етап («домеханічний») – інформація переважно обробляється «ручним» способом. Інструментами роботи з інформацією є ручка, аркуш паперу, друківана книга. Комунікації здійснюються шляхом надсилання листів, бандеролей поштою.

2-й етап («механічний») – робота з інформацією виконувалася з використанням механічних пристроїв. Механічними інструментами

є друкарська машинка, телефон. Засобом комунікації залишається пошта.

3-й етап («електричний») – інформацію обробляли за допомогою «електричних» пристроїв: електричної друкарської машинки, диктофонів. Комунікації здійснюються поштою.

4-й етап («електронний») – робота з інформацією виконується за допомогою електронних обчислювальних засобів. Інструментарій складають великі електронно-обчислювальні машини (ЕОМ).

5-й етап («комп'ютерний») – використання персональних комп'ютерів у роботі з інформацією. Основним інструментом роботи з інформацією є персональний комп'ютер. Засіб комунікації – локальна обчислювальна мережа.

6-й етап («мережвий») – робота з інформацією здійснюється в мережі. Інструментарій і комунікації – локальна та глобальна комп'ютерні мережі.

З появою персональних комп'ютерів з'явився термін «нові інформаційні технології», під яким розуміють впровадження нових підходів до навчального процесу, що орієнтований на розвиток інтелектуально-творчого потенціалу студента з метою підвищення його ефективності, завдяки застосуванню сучасних технічних засобів. На сучасному етапі методи, способи і засоби безпосередньо взаємопов'язані з комп'ютером, тому їх ще називають комп'ютерні технології [2].

Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій призводить до значної перебудови інформаційного середовища сучасного суспільства, відкриваючи нові можливості для суспільного прогресу, що знаходить своє відображення у сфері освіти.

Можливості інформаційно-комунікаційних технологій, що використовуються в освіті, забезпечують:

- Віртуальну присутність як суб'єктів, так і об'єктів освітнього процесу.
- Інтерактивність, негайний зворотній зв'язок між користувачем і засобами та ІКТ.
- Комп'ютерну візуалізацію інформації про досліджувані об'єкти або закономірності процесів та явищ, як тих, що реально відбуваються, так і віртуальних.
- Використання досить великих обсягів інформації з можливістю її передавання, легкого доступу та звернення до інформаційного ресурсу, зокрема глобальної мережі Інтернет.
- Автоматизацію процесу обчислювальної, інформаційно-пошукової діяльності, опрацювання результатів демонстраційних і лабораторних експериментів, як тих, що реально протікають, так і тих,

що подані на екрані, з можливістю багаторазового повторення фрагменту або самого експерименту.

– Автоматизацію процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю та контролю результатів засвоєння.

До проблем інформатизації освіти, на наш погляд, слід віднести зміщення акцентів з набуття знань у бік оволодіння способами пошуку інформації. Для вільного орієнтування в сучасному високотехнологічному світі базові знання так само необхідні, як необхідні вони були в індустріальному суспільстві. Автоматизація інтелектуальної діяльності не повинна знижувати інтелектуальні здібності окремих студентів. Інформатизація освіти повинна виступати інструментом освіти, а не її заміною.

Література:

1. Жалдак М. І. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2011. №. 11. С. 3–15.

2. Кочарян А. Б. Сучасні тренди ІКТ в освіті. Тенденції їх розвитку. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2014. № 5. С. 10–15.

СЕКЦІЯ 4. КОНФЛІКТИ У ЦИФРОВІЙ СФЕРІ: ВІД КОНЦЕПЦІЙ ДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА МЕДІАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-13>

ЦИФРОВА СФЕРА: КОНФЛІКТИ, ВИНИКНЕННЯ ТА ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Гігін Олексій Вікторович

*викладач кафедри соціально-гуманітарних
та загальноправових дисциплін*

Зінченко Вікторія Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
та загальноправових дисциплін*

*Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

Конфлікти, або конфліктні ситуації супроводжують людство з того самого моменту коли людина зробила крок від homo erectus до homo sapiens та почала створювати протосоціум і виявилось, що задоволення потреб і інтересів однієї людини може йти врозріз з потребами і інтересами іншої.

Конфліктологія дає нам визначення конфлікту як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремо взятого індивіда, в міжособистісних взаємодіях або міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, які пов'язані з гострими негативними емоціями та переживаннями. За суттю конфлікт означає суперечність, розбіжність, неузгодженість, боротьбу між думками, ідеями, потребами, інтересами, цінностями, бажаннями, позиціями людей [1, 12].

Отже конфлікти в цифровій сфері можуть виникати та існувати у вигляді внутрішньоособистісних або інтраперсональних конфліктів, міжособистісних або інтерперсональних конфліктів, внутрішньогрупових або інтрагрупових конфліктів та міжгрупових конфліктів.

У конфліктних ситуацій, що спричиняють вище вказані види конфліктів, можуть бути різні причини.

Першою причиною зазвичай називають людський фактор. Умови роботи в цифровому середовищі супроводжуються стресами, навантаженням, як в фізичному так і в психоемоційному сенсі, некомпенсованою втомою все це є тими самими конфліктогенами, які за певних обставин можуть створити конфліктну ситуації з наступним переростанням її в конфлікт. Наступна причина є більш специфічною і такою причиною є порушення комунікації та спотворення інформації, яка передається по інформаційному каналу від відправника до отримувача інформації, що призводить до невірно поставлених завдань та виконання невірних дій без належного контролю. Третя причина витікає з того, що здебільшого компанії, які працюють в цифровій сфері, за виключенням таких гігантів як Google наприклад, це невеликі компанії і при певному навантаженні, при отриманні на опрацювання значних проектів керівництво таких компаній намагається задіяти наявний персонал та заставити виконувати його ролі, які наприклад не були оговорені під час прийняття на роботу. Четверта причина полягає в тому, що кожен працівник має власний притаманний виключно йому стиль роботи: час на обдумування задачі, швидкість її виконання, потреба або відсутність потреби в консультації зі старшими колегами.

Таким чином, можемо констатувати, що і цифровому середовищі можуть виникати конфлікти, які з однієї сторони можуть нести певний позитивний відтінок (стимулювання персоналу до активності, згуртування навколо проблеми, усвідомлення особою своєї значущості, прояв прихованих здібностей, навичок та талантів) так і негативний – (створення груп які завдають шкоди роботі команди підриваючи або перешкоджаючи їй зсередини, зниження продуктивності пов'язане з порушенням строків виконання завдань, погіршення репутації).

Визначивши типи конфліктів, які можуть виникати в середині цифрового середовища, можна припустити до яких моделей медіації можна звернутись та використати для їх вирішення.

Такі моделі запропоновані Б. Бушем і Д. Фолджером [3, 21] як *problem-solving mediation* (медіація спрямована на те що би вирішити проблеми конфліктуючих сторін), *relational mediation* (медіація яка спрямована на визначення спільних потреб конфліктуючих сторін) можна застосувати для вирішення інтерперсональних, інтрагрупових конфліктів та міжгрупових конфліктів.

Щодо інтраперсональних конфліктів, то для їх вирішення можна застосувати трансформативну медіацію за допомогою якої відбувається зміна поведінки конфліктуючої сторони в позитивну сторону, розуміння та визначення власних моральних та ціннісних аспектів.

Також можна звернутись і до наративної медіації, яка є по суті терапевтичною медіацією і дозволяє стороні, яка ввійшла в стан конфлікту, через побудову певної історії (нарративу) відпрацювати ставлення до оточуючого світу, побудувати нову реальність, подолати внутрішні суперечності, скласти погляд на речі, відносини тощо.

Таким чином можна констатувати, що і в цифровому середовищі, так само як і в будь якій іншій сфері діяльності людини, можуть бути використані певні, відпрацьовані моделі медіації для успішного врегулювання виникаючих в ньому конфліктів.

Література:

1. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці : навчальний посібник. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.

2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. Дата оновлення: 06.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення 07.09.2023).

3. Baruch Bush R.A., Folger J.P. The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict. Wiley, 2004.

4. Біцай А. В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85–89.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-14>

ЦИФРОВИЙ ПАНОПТИКУМ ЯК МЕТОД РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ. СУЧАСНІ СИСТЕМИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА КОНТРОЛЮ ЗА СУСПІЛЬСТВАМИ

Сокоринський Володимир Олегович

*аспірант факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Постановка проблеми : Сьогоднішнє цифрове життя та саме поняття цифрового суспільства набувають все більшої технологізації та складності у розумінні. Умови та способи взаємодії між країнами та світом формуються за допомогою досягнень комп'ютеризації суспільства та інформаційних технологій. Використання різноманітних технологій, таких як соціальні мережі, цифрові гаджети, дає нові можливості країнам у вирішенні власних потреб та завдань. Однак,

з метою поліпшення цих процесів, стає актуальним питання для держава – забезпечення захисту цифрових каналів зв'язку, що з іншого боку проковує прояви тенденцій цифрового тоталітаризму. Саме сучасні ІТ-технології та неконтрольований розвиток стають вправним методом для реалізації та створення загрози сучасним цифровим та громадським суспільствам, а філософські ідеї минулих століть стають дедалі реальними для імплементації у сьогодення.

У зв'язку з цим автор висуває питання про необхідність узгодженого підходу до розгляду цифрового тоталітаризму як потенційної загрози сучасним цифровим суспільствам через розгляд сучасних тенденцій розвитку НТР та ІТ – технологій.

1. Поняття Паноптикон. “Дослівно «паноптикон» з грецької означає – простір, у якому видно все” [3, с. 133] Саме така ідея була покладена братами Бентамами у створенні системи тюрем, шкіл, училищ чи заводів. “Паноптикон, описаний Дж. Бентамом у листах 1786–1787 рр., являв собою круглу чотириповерхову будівлю діаметром 100 футів з 48 одиночними камерами по периметру на кожному поверсі. Загалом Паноптикон був розрахований на 192 особи. Ширина камери по зовнішній стіні складала 6 футів. Замість дверей – решітки з тонкими прутами. У кожній камері мало бути досить велике вікно й завдяки сонячному світлу, а у вечірній час спеціальним ліхтарям все, що відбувалося всередині, повинно було добре видно з центральної точки Паноптикуму.” [3, с. 135]. За Бентамами популяризовав ідею відомий французький філософ Мішель Фуко, який у власному творі «Наглядати і карати» розвинув ідеї нагляду за людьми використовуючи напрацювання минулих авторів. Проте цифровізація, комп'ютеризація дали змогу втілити ці ідеї у реальність.

2. Цифровий Паноптикон. Так що, таке Цифровий Паноптикум? Виходячи із розвитку технологій, автор розуміє цей термін, як – всеохоплюючу та всепронизуючу систему спостереження за цифровим суспільством із використанням центричної системи споглядання та контролем.

3. Цифровий тоталітаризм із урахуванням сучасних тенденцій розвитку цифрових суспільств – постає системою тотального контролю за всіма сферами життя суспільства, використовуючи електронні технічні засоби, які в свою чергу дозволяють лімітувати чи корегувати діяльність людини в Інтернеті. Дірк Хелбінг – німецький професор обчислювальної соціології факультету гуманітарних, соціальних і політичних наук, член факультету комп'ютерних наук ЕТН Zurich – виділяє наступні риси сучасних цифрових тоталітарних суспільств, а саме: (1) масове стеження; 2) неетичні експерименти з людьми в рамках існування соціальної інженерії; 4) примусове підпорядкування

людей; 5) пропаганда та цензура; 6) існування «доброчливий» диктатури; 7) поліцейська діяльність, тобто наявність «поліцейської держави»; 8) виборче застосування забезпечення прав людини.) [5].

Отже, цифровий паноптикон взаємопов'язаний із цифровим тоталітаризмом виступаючи, як метод та інструмент досягнення контролю та влади над цифровими суспільствами та населенням у цифрову епоху.

4. PRISM, Smart-city, Системи соціального кредитування, як новітні технології спостереження.

PRISM – це програма підрозділу Special Source Operations (SSO) АНБ США, яку було викрито у фактах шпionажу за населеннями, країнами, мережами, урядами у 2013 р., колишнім амереканським співробітником АНБ Джоном Сноуденом. Ця програма має єдину мережеву систему, яка сполучає її з більш ніж 100 відомими амереканськими компаніями [2]. Під підпорядкуванням цієї системи спостереження знаходяться такі компанії, як Google, Microsoft, Yahoo!, Facebook, Facetalk, PalTalk, Youtube, Skype, Apple тощо. Існування такої системи доводить реальну загрозу громадським правам на приватне життя та ставить під загрозу процеси збору та обробки персональних даних користувачів мережі Internet, а отже і всього цифрового простору в цілому.

Технології “Smart City” – це ще один винахід сучасного науково-технологічного прогресу, який покликаний поліпшити життя у великих містах, мегаполісах тощо. Мета цього глобального проекту це “ ... максимізувати ефективність міських операцій та послуг та встановити зв'язок із жителями, ...поєднуючи в собі інформаційні та комунікаційні технології, або «ІКТ», з різними фізичними пристроями, підключеними до Інтернету” [4]. Таким чином, використовуючи дану технологію представники місцевих органів самоврядування можуть з легкістю стежити за діяльністю та змінами у місті та тримати прямий зв'язок із службами пенітенціарного характеру.

Непрогнозований порядок впровадження, відсутність єдиного погляду розвитку цієї технології серед держав також може переформатувати цю технологію у метод та інструмент розповсюдження цифрового тоталітаризму.

Система соціального кредиту – це система завдяки якій влада може збирати інформацію щодо відповідності громадянина усім «соціальним» та «громадським» стандартам. Ця система почала розроблятися у КНР ще з 2010-х рр., її спіткають різні невдачі із повноцінним впровадженням, проте на сьогодні за рахунок цієї системи держава регулює взаємодію із бізнес компаніями та громадянами власного суспільства [1].

Існування та можливий «експорт» такого винаходу у світовий ринок може спричинити тотальний контроль серед держав та урядів за всіма сферами життєдіяльності громадськості.

Багаторазове дослідження проблематики цифрового тоталітаризму, доводять ті припущення, що Цифрового Паноптикуму, як метод та інструмент дійсний та цілком реальний. Його неминучий та неконтрольований розвиток, кожний день стикає сучасні громадські суспільства, уряди та держави з важливими питаннями щодо приватності, соціальної динаміки та особистих свобод громадян та суспільств. Завдання науковців полягає у ретельному пошуку та винаходом балансу між незаперечними перевагами технологічного прогресу та невпинною повагою до фундаментальних прав зі сторони урядів, держав та підконтрольних їхніми наказами комерційних компаній. Порушуючи цю проблематику ми створюємо прецедент для звернення уваги щодо траєкторій розвитку світового та вітчизняного цифрового майбутнього. Особливу увагу слід приділяти дотриманню та відповідності етичних та правових рамок, що регулюють розширення впливу цифрових технологій. У нашому прагненні до суспільства, повністю інтегрованого з цифровими технологіями, захист індивідуальної автономії та конфіденційності повинно стати пріоритетним завданням, яке має бути також на передніх планах технологічного ландшафту, що так стрімко розвивається.

Література:

1. Кашавцева К. Не виплатив кредит – відключили інтернет: як працює соціальний рейтинг у Китаї. URL: <https://www.unian.ua/curiosities/chto-takoe-socialnyu-reyting-v-kitae-pravda-i-mify-12443769.html>

2. Сноуден розповів, для чого спецслужби стежили за мільйонами у соцмережах. URL: <https://web.archive.org/web/20131001214703/http://www.pravda.com.ua/news/2013/09/29/6998918/>

3. Сокальська О.В. Пенітенціарна система Джеремі Бентама: нереалізований проєкт «ідеальної в'язниці». *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 40. 132–146 с.

4. Gade D. (2024) Top 10 Smart Services of Smart Cities. URL: <https://medium.com/@drdgade/top-smart-services-of-smart-cities-a5f31a412844>

5. Helbing D. (2017) Digital fascism rising? URL: <https://www.theglobalist.com/fascism-big-data-artificial-intelligence-surveillance-democracy/>

СЕКЦІЯ 5. ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-15>

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТИМОЛОГІЇ ТЕРМІНУ «КОРУПЦІЯ» В ЮРИДИЧНИХ СЛОВНИКАХ

Зал Дмитро Олександрович

*аспірант кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Корупція, як шкідливий феномен, здатний серйозно підірвати довіру до правових інститутів, порушуючи стабільно функціонуючу правову систему. Справедливо визначити, що корупція безсумнівно лишиться однією з найвагоміших проблем в українському повоєнному суспільстві.

У цьому контексті вивчення походження терміну «корупція», її природи та структури набуває великої вагомості. Розуміння історичного походження та еволюції цього поняття дозволить глибше проникнути в суть проблеми та її вплив на правову систему.

Аналіз природи корупції допоможе визначити її основні причини та передумови, що стане основою для розробки ефективних стратегій боротьби з цим явищем. Дослідження структури «корупційних схем» виявить основні аспекти та уразливі точки в сфері державного управління, що є ключовим для створення превентивних та механізмів в межах правового регулювання. Такий комплексний підхід до вивчення корупції допоможе побудувати науково обґрунтовані стратегії протидії цьому явищу та сприятиме покращенню ситуації у сфері правопорядку та громадського управління.

Багатомовний юридичний словник-довідник визначає корупцію як використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкуп і продажність серед державних службовців і громадських діячів [1, с. 99].

Зауважимо, що дана дефініція акцентує увагу на аспекті особистої вигоди, яка є ключовою складовою корупційних дій. Деякі науковці можуть погодитись з цим підходом, вважаючи особистий збагачення

важливим мотивом корупції. Однак інші можуть заперечувати, що корупція не завжди обов'язково пов'язана з особистим збагаченням, а може мати більш складну природу, що включає в себе політичні чи інші мотиви.

Так, наприклад, в словнику юридичних термінів іншомовного походження корупція розглядається як поняття, що походить від латинської, *согиртіо*, тобто псування, розбещування, підкуп і визначається крізь призму діяльності осіб, що уповноважені на виконання функцій держави, діяльність яких спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг та інших переваг [2, с. 23].

Це визначення підкреслює важливість сфери діяльності уповноважених осіб, а також акцентує на наслідках корупційних дій для суспільства. Багато науковців, швидше за все, погодяться з цією дефініцією, оскільки вона збігається зі загальноприйнятим розумінням корупції, яке зосереджується на зловживанні владою та відокремленям відповідальності.

Схожих визначень притримуються автори словника-довідника юридичної лексики, які з-поміж іншого визначають корупцію як підкупність, продажність урядовців та громадських діячів [3, с. 86].

Багато науковців, в тому числі і ми, можуть підтримувати цей підхід, але водночас вказувати на те, що корупція може бути більш широким явищем, що включає в себе не лише підкупність, але й інші форми зловживання владою та впливом.

У короткому словнику визначено, що корупція – це підкуп державних, політичних, громадських діячів, державних службовців, що здійснюється особою або групою осіб у власних вузькокорпоративних інтересах [4, с. 34].

Це визначення підкреслює зловживання владою та впливом з метою задоволення власних інтересів. Та розглядає корупцію як систематичне порушення закону та моральних норм у цілях особистого збагачення чи набуття влади.

У світлі різноманітних визначень корупції, які висвітлені у юридичних джерелах (словниках), стає очевидним, що це поняття не має однозначного та універсального визначення. Різноманітність підходів до розуміння корупції відображає її складність та різноманітні аспекти. Таке розмаїття підходів підкреслює важливість широкого та глибокого аналізу цього явища з різних точок зору. У боротьбі з корупцією важливо враховувати різні фактори та передумови, щоб ефективно протистояти цій загрозі для суспільства, правової державності та розвитку. Такий підхід до вивчення та боротьби з корупцією сприятиме розробці комплексних стратегій та політик, спрямованих

на забезпечення прозорості, відповідальності та етичних стандартів у владних структурах та суспільстві в цілому.

Література:

1. Голубовська І. О., Шовковий В. М., Лефтерова О. М. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. К. : Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2012. 543 с.
2. Ситько, О. М., Шаповаленко Н. М.. Словник юридичних термінів іншомовного походження. Одеса : ОДУВС, 2013. 44 с.
3. Крашенніківа Т. В., Нагорна Ю. А., Подворчан А. З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Дніпро, 2018. Ч. 1. 94 с.
4. Бардінова А. О. Короткий словник юридичних термінів, пов'язаних із законодавством, правовими нормами, освітою : [довідкове видання]. Полтава : Сімон, 2021. 169 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-16>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Стожок Аліна Юріївна

*аспірантка кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

Повномасштабна війна та наслідки пандемії COVID-19 спричинили прояви соціальної нерівності, зокрема й на ринку праці, що своєю чергою вплинуло на процеси соціальної мобільності. Нині спостерігається зниження рівня зайнятості молоді та вразливих груп працюючого населення внаслідок нерівності, породженої війною. Активні бойові дії негативно впливають на доступ молоді до можливостей ринку праці. Крім того, на початку повномасштабного вторгнення, як і у період активної фази поширення захворюваності на коронавірус, підприємства вдавались до відпусток без збереження заробітної плати, зменшення навантаження, не виплати або часткової не виплати заробітної плати, що, по-перше, є порушенням законодавчо закріплених трудових норм, а по-друге, впливає на достовірність показника рівня зайнятості [1]. Відтак, вищезгадані фактори значною

мірою знизили спроможність працівників до професійного розвитку та позбавили кар'єрного оптимізму вагому частку працюючого населення.

Варто зауважити, що мобільні працівники зазвичай є агентами змін як і внутрішніх процесів, так і зовнішніх міжорганізаційних відносин. Саме тому дотримання підприємствами принципів, які посилюють соціальну мобільність працівників, є не лише фундаментом здорового робочого середовища, а й також основною вимогою сьогодення. Програми розвитку стратегічного лідерства, формування ефективних взаємин «керівник-підлеглий», застосування принципів різноманіття, рівності та інклюзивності під час наймання працівників та прийняття кадрових рішень, впровадження прозорих підходів до кар'єрних можливостей – першочергові пріоритети у системі управління соціальною мобільністю на підприємстві [2]. За умови негативного впливу деструктивних соціально-економічних процесів відбувається посилення ролі соціального захисту у системі управління мобільністю працівників. Таким чином, втілення програм управління соціальною мобільністю потребує застосування принципів соціальної справедливості, безпеки, доступності, взаємної відповідальності. Слід наголосити на тому, що принцип соціальної справедливості є двостороннім, оскільки його ініціація спрямована на розвиток у працівників підходу, який проявляється через усвідомлення досягнення результатів шляхом ефективної реалізації людського капіталу.

Рис. 1. Взаємозв'язок впливу принципів соціальної мобільності персоналу на продуктивність праці та людський капітал

Джерело: розроблено автором на основі даних [2, 3]

Отже, сучасні виклики на ринку праці, породжені війною та наслідками пандемії COVID-19, актуалізують вищезгадані принципи завдяки можливості їхнього застосування з метою посилення процесів соціальної мобільності (рисунок 1). Повномасштабна війна, як і пандемія коронавірусу, нагадала, що людське життя є найважливішою цінністю, саме тому будь-які процеси у суспільстві мають бути насамперед спрямовані на його збереження, захист та покращення. Соціальна мобільність сприяє створенню умов для зростання якості життя та збагачення людського капіталу шляхом його формування та розвитку, а також підвищенню продуктивності праці, що матиме важливе значення для сталого економічного розвитку.

Література:

1. Major, L. E., Eyles, A., and Machin, S. Unequal learning and labour market losses in the crisis: consequences for social mobility. *Centre for Economic Performance*, 1748, 2021. URL: https://cep.lse.ac.uk/_NEW/PUBLICATIONS/abstract.asp?index=7786
2. 3 Actions to More Effectively Advance Underrepresented Talent. Gartner, 2024. URL: <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/3-actions-to-more-effectively-advance-underrepresented-talent>
3. Wang, J., Luo, C. Social Mobility and Firms' Total Factor Productivity: Evidence from China. *Sustainability*, 14, 15190, 2022. DOI: <https://doi.org/10.3390/su142215190>

СЕКЦІЯ 6. ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-17>

ГЕНЕЗА ЦІННІСНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ПЕРЕД ЗАГРОЗАМИ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

Єфтєні Наталія Миколаївна

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін*

Шмаленко Юлія Іванівна

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У функціонуванні будь-якого соціуму визначальну роль відіграють цінності, характерні для даного суспільства, що формувалися під впливом комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників у процесі соціалізації й становлення конкретного соціуму загалом та кожного індивіда зокрема. Саме ця сукупність детермінант зумовлює формування фінальної системи цінностей, переконань і ставлень, що визначають поведінку як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Цінності становлять підґрунтя політичної культури суспільства та значною мірою визначають зовнішню й внутрішню політику держави, формують національну ідентичність. Аналізуючи тривалий історичний шлях, ми спостерігаємо, що ціннісна система зазнавала трансформацій з плином часу, намагаючись корелювати із запитами й тенденціями конкретних життєвих реалій. Безперечно, цінності не є сталою та незмінною категорією, адже на їх трансформацію впливають численні фактори соціокультурного, економічного, політичного й технологічного характеру. Відтак, система цінностей перебуває в динамічному русі, зазнаючи постійних модифікацій під тиском мінливих умов буття людини й суспільства. Глибинне осмислення еволюції ціннісної системи дозволяє зрозуміти вектори розвитку соціуму, передбачити

потенційні виклики й загрози, а також окреслити шляхи подальшого прогресу [1].

Дослідження специфіки формування та функціонування цінностей і ціннісних орієнтацій українського соціуму в умовах воєнного конфлікту є необхідним для всебічного розуміння процесів, що мають місце в суспільно-політичній площині. Воєнний конфлікт, безумовно, є потужним каталізатором трансформації ціннісної системи та ціннісних орієнтацій суспільства. Екстремальні умови збройного протистояння змушують переосмислити пріоритети, переглянути ієрархію цінностей та сфокусуватися на принципово важливих чинниках виживання та збереження національної ідентичності. Починаючи з 2014 року, а з повномасштабним вторгненням у 2022 році ще більшою мірою, український соціум перебуває на етапі кардинальних змін світоглядної парадигми та ревізії усталених поглядів, зіткнувшись з безпрецедентними викликами, які, окрім усього іншого, поставили під сумнів сформовану систему суспільних цінностей. В умовах широкомасштабної війни з російською федерацією українське суспільство проходить через масштабний процес переосмислення буттєвих реалій, водночас демонструючи високий ступінь консолідації та згуртованості. Ціннісна система української спільноти зазнала кардинальних трансформацій під впливом воєнних дій, оскільки екстремальні умови збройного протистояння змусили радикально переглянути ієрархію пріоритетів.

Аналізуючи динаміку ціннісних орієнтацій українського соціуму на емпіричному рівні, доцільно звернутися до порівняльного аналізу даних, отриманих у рамках соціологічних досліджень, проведених в Україні протягом 2021–2024 років. Особливу значущість для дослідження мають трансформації, що відбулися у ставленні до російської федерації. За результатами соціологічного опитування, здійсненого Київським міжнародним інститутом соціології в листопаді 2021 року, позитивно ставилися до росії 39% українців, негативно – 47% [2]. З початком повномасштабної війни в Україні ставлення до російської федерації зазнало кардинальних змін, що підтверджується результатами соціологічних досліджень, проведених соціологічною службою Центру Разумкова в січні 2024 року, 95% респондентів висловили негативне ставлення до росії [3].

Наведені емпіричні дані демонструють разючу трансформацію ціннісних орієнтацій українського суспільства щодо російської федерації, спричинену агресивною воєнною кампанією проти України. Якщо у довоєнний період ставлення до росії було неоднозначним, з високим рівнем полярності оцінок, то після початку широкомасштаб-

ного вторгнення спостерігається консолідована негативна оцінка дій російської держави переважною більшістю громадян України.

Соціологічне дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології в Україні у жовтні 2023 року, емпірично підтвердило високий рівень соціальної дистанції українців щодо представників російського етносу. Застосовуючи шкалу Богардуса, науковці виміряли ступінь психологічної близькості респондентів до різних етнічних груп. Шкала соціальної дистанції є інструментом виміру ступеня психологічної близькості між людьми, що визначає характер їхньої взаємодії та соціальних зв'язків. Результати засвідчили, що росіяни отримали найвищий індекс соціальної дистанції – 6,38 з максимально можливих 7 балів, що свідчить про значний рівень несприйняття українцями представників російського етносу та небажання вступати з ними у соціальні взаємодії. Переважна більшість респондентів (80%) категорично відмовилися б допустити росіян навіть у статусі туристів на територію України [4].

Такі результати соціологічного дослідження є цілком закономірними з огляду на драматичні події повномасштабної війни російської федерації проти України, що спричинила незліченні людські жертви, зруйнувала мирне життя мільйонів українців. Ставлення українського соціуму до представників російського етносу зазнало радикальної трансформації під впливом агресивної воєнної кампанії, перетворившись із амбівалентного на однозначно негативне. Високий показник соціальної дистанції для російського етносу свідчить про наявність в українському суспільстві виразної тенденції до несприйняття та відторгнення росіян, небажання вступати з ними в соціальні контакти та прагнення до відокремлення. Високий індекс соціальної дистанції до росіян відображає глибинні зрушення в ціннісних орієнтаціях українського суспільства, зумовлені необхідністю самозбереження та захисту національної ідентичності перед загрозою зовнішньої агресії. Подібна динаміка ціннісних орієнтацій свідчить про глибинні зрушення в суспільній свідомості, що зумовлені драматичними подіями воєнного часу. Негативне ставлення до держави-агресора стає домінуючою ціннісною установкою, що відображає захисну реакцію суспільства на загрозу національного існування та цілісності держави. Водночас, ціннісна переорієнтація ставлення до росії є свідченням зростання патріотичних настроїв, усвідомлення необхідності консолідації зусиль задля відстоювання незалежності та територіальної цілісності України.

У доповнення до високого рівня соціальної дистанції щодо представників російського етносу, соціологічні дослідження демонструють

й інші важливі тенденції у трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства в умовах війни.

В умовах екстремального виклику, яким для українського суспільства постає російська агресія, відбувається радикальна трансформація системи цінностей та ціннісних орієнтацій. На перший план виходять такі цінності, як патріотизм, свобода, незалежність, територіальна цілісність держави, національна гідність та ідентичність. Матеріальні блага та особисті інтереси поступаються місцем більш фундаментальним екзистенційним цінностям виживання нації. Консолідація суспільства навколо спільної мети відбиття зовнішньої агресії сприяє формуванню таких ціннісних орієнтацій, як взаємодопомога, солідарність, готовність до самопожертви заради соціального блага. Українське суспільство демонструє високий рівень згуртованості та мобілізованості зіштовхнувшись з загрозами національного існування. Спостерігається високий рівень згуртованості та соціальної близькості між мешканцями різних регіонів країни, що свідчить про зміцнення почуття національної єдності та солідарності перед спільними викликами воєнного часу.

Відбувається поглиблення європейської ідентичності українців. За даними соціологічних опитувань, у 2023 році 51% респондентів ідентифікували себе як європейці, тоді як у 2005 році такої думки дотримувалися лише 36% [5], що демонструє зростання прагнення українського соціуму до інтеграції у європейський цивілізаційний простір та засвоєння відповідних цінностей. Згідно з соціологічним дослідженням Центру Разумкова у травні 2023 року, переважна більшість українців асоціюють свою державу з такими поняттями, як демократія (76,2%), свобода (81,3%), гуманність (74,1%), повага до прав людини (60,5%). Водночас, негативні концепти, як жорстокість (1,1%), агресія (1,3%), диктатура (2,5%), не ототожнюються з Україною [5]. Показовим є той факт, що більшість українців вважають життя людини найвищою цінністю, при цьому за останнє десятиліття зросла кількість тих, хто відчувається у безпеці вдома (з 69% у 2011 році до 74% нині) [5]. Наведені емпіричні дані демонструють, що сучасні тенденції в українському суспільстві лише посилюють цінності гуманізму, демократії, свободи та поваги до прав людини, які визначатимуть вектор його подальшого розвитку та становлення у якості повноправного члена європейської спільноти.

Емпіричні дані соціологічних досліджень яскраво ілюструють мінливий і динамічний характер ціннісних орієнтацій суспільства, їх здатність до трансформації під впливом зовнішніх чинників та суспільно-політичних потрясінь. Процес формування ціннісних орієнтацій у сучасному українському соціумі зумовлений викликами

воєнного часу, характеризується динамізмом та турбулентністю. Подальше всебічне вивчення та аналіз еволюції ціннісної системи українського соціуму є необхідним для розуміння векторів його розвитку в умовах воєнного конфлікту, прогнозування потенційних ризиків та загроз, постконфліктного відновлення, а також пошуку оптимальних шляхів гармонізації ціннісної системи.

Література:

1. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*. № 3. 2022. С. 93–97. DOI 10.31558/2519-2949.2022.3.11

2. Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України. Пресреліз Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). Листопад 2021 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1078>

3. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну. Пресреліз соціологічної служби Центру Разумкова. Січень 2024 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r>

4. Міжетнічні упередження в Україні. Пресреліз Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). Жовтень 2023 р. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1>

5. Ідентичність громадян України: тенденції змін. Пресреліз соціологічної служби Центру Разумкова. Травень 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>

ОСВІТНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЦІННОСТІ: ВИХОВАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Кивлюк Ольга Петрівна

*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри філософії та психології
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Воронкова Валентина Григорівна

*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри управління та адміністрування
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Актуальність дослідження теми освітніх трансформацій та цінностей у контексті виховання нового покоління в умовах суспільних змін відображає актуальні питання, пов'язані з еволюцією освітньої системи сучасних суспільних трансформацій і змін. Ця тема висвітлює необхідність адаптації освітніх підходів та цінностей до нових реалій, що виникають у суспільстві. Освітні трансформації відображаються у багатьох аспектах, таких як перегляд змісту освіти, методів навчання, організації навчального процесу, використання технологій тощо. Освіта та навчання виступають умовою не тільки виживання й процвітання, але й пришвидшують еволюцію. Стюарт Рассел вважає, що «еволюція зосереджена на зміні ДНК поколінь [1, с. 31]. Культурні чинники пришвидшують процес, організовують цивілізаційний захист людини у процесі його навчання та забезпечують інформацією.

Умови суспільних змін, такі як глобалізація, технологічна революція, культурні зміни та інші, вимагають від освітньої системи постійної адаптації та інновацій. Такі важливі інтелектуальні характеристики, як логічне міркування, цілеспрямоване планування, мудрість, дотепність, уява і креативність, можуть заробити людину розумною інтелектуальною, вихованою, так як спричиняють розумну поведінку. Цінності, що вбудовуються в освітній процес, також піддаються переосмисленню в контексті суспільних змін. Виховання нового покоління передбачає врахування таких цінностей, як толерантність,

відкритість, критичне мислення, громадянська активність та інші, які є ключовими для успішної адаптації до сучасного світу.

Виховання нового покоління в умовах суспільних змін відображає потребу в постійному оновленні освітньої системи з метою підготовки молодого покоління до життя в сучасному світі. Ця тема заохочує дискусію щодо того, які конкретні зміни потрібно впроваджувати в освіті, щоб вона відповідала потребам і вимогам сучасного суспільства, а також які цінності та навички повинні бути вкладені в освітній процес для успішної адаптації молодих людей до нових реалій. Від самих витоків давньогрецької філософії концепція цінностей прив'язана до можливості успішно сприймати, міркувати і діяти. У ХХІ столітті проблеми в бізнесі та економіці містять забагато мінливого і невідомого, щоб людина мала змогу впоратися з ними, використовуючи лише знання. Ті рішення, що були правильними та перевіреними в минулому, не допомагають впоратися із проблемами нині та у майбутньому. Виховання нового покоління в умовах суспільних змін потребує творчого мислення, щоб знайти інші цікаві шляхи їхнього вирішення.

Отже, креативність є новою силою. Наразі успіх не є тим, що ми знаємо, а тим, що ми здатні створити. Кріс Гріффітс відмічає, що «Сучасний бізнес потребує постійного джерела нових ідей, ракурсів і рішень, тримання руки на пульсі швидких змін і невизначеності. Креативні ідеї потрібні для того, щоб вирішувати проблеми бізнесу новим зручним шляхом, роблячи сміливі стрибки на незнану ще територію» [2, с. 17].

Коли ми говоримо про суспільні зміни, маємо на увазі дві речі. Насамперед, суспільство – це ціле, одним із елементів якого є освіта. Тому будь-яке дослідження освіти має поміщати всі проблеми у ціле. Освіта сама по собі є глобальним явищем, вона приймає безліч форм, виконує безліч функцій: економічних, соціальних, культурних, політичних. Складність, яка формується в умовах суспільних змін, виникає на кількох рівнях (освіти, суспільства, виховання). На рівні суспільства освіта пов'язана з усіма її елементами, перебуває під їх впливом та впливає на них, але значущість того чи іншого фактора варіюється в залежності від країни та часу. Економіка сьогодні визначає розвиток як одну з головних ролей освіти, яка націлена на те, щоб підготувати молодих людей до трудового життя.

Як писав Дюркгейм, виховання полягає в методичній соціалізації підрастаючого покоління, а П'єрон визначав соціальну інтеграцію дитини в ході її розвитку, коли їй надаються засоби спілкування, мова та ряд знань, у контексті якої вона набуває правил життя, звички, способи мислення, просторовий простір, переконання та ідеали,

відповідні соціальному середовищу. Сила креативності та творчості як невід'ємної частини сучасної праці набуває визнання і має вирішальне значення для вирішення проблем та є необхідною умовою для економічного зростання. У звіті «Майбутнє професій» (2016 рік), Всесвітній економічний форум визначив комплексне вирішення проблем, критичне мислення та креативність як три найкращі головні навички на робочому місці, що потрібні суспільствам для процвітання. 82% компаній вважають, що існує тісний зв'язок між креативністю та хорошими результатами у бізнесі, тільки 11 % погоджуються з тим, що повсякденна практика відповідає креативній роботі.

Освітні трансформації та цінності в умовах суспільних змін зводяться до формування креативного мислення, необхідного для вирішення проблем, а усі разом маленькі зміни приводять до великих зрушень. Освіта повинна вчити молоде покоління формувати нове мислення, щоб визначати «зони ризику», залучати себе та інших до творчого процесу, оцінювати нові перспективи та можливості; формувати корисні розумові навички, погляди та переконання, залучати креативну культуру до своєї організації. Так, освітні трансформації та цінності в умовах суспільних змін часто спрямовані на розвиток креативного мислення серед людей. Це важливо з наступних причин.

По-перше, у сучасному світі, де технології швидко змінюються і виникають нові виклики, креативне мислення є ключовою компетенцією для ефективного вирішення проблем. Здатність генерувати нові ідеї, думати незвичайними шляхами і швидко адаптуватися до нових умов стає все більш важливою.

По-друге, малими змінами в освіті можна досягти великих зрушень у суспільстві. Наприклад, впровадження нових методів навчання, акцент на розвиток творчих навичок, сприяння самостійному мисленню та ініціативі може значно підвищити рівень інноваційності і конкурентоспроможності суспільства в цілому.

По-третє, розвиток креативного мислення через освітні трансформації і цінності може стати ключовим фактором у вирішенні сучасних викликів та досягненні позитивних змін у суспільстві. Так, розвиток креативного мислення через освітні трансформації і цінності може стати дійсно ключовим фактором у вирішенні сучасних викликів та досягненні позитивних змін у суспільстві.

Приведемо докази того, чому цей підхід можна вважати ефективним підходом:

1. Креативне мислення сприяє виникненню нових ідей і підходів до вирішення проблем. Через освітні програми, що підтримують розвиток креативності, молоді навчаються генерувати ідеї та розвивати їх у конкретні проекти і продукти.

2. Адаптивність до змін, так як сучасний світ постійно змінюється, і важливо мати здатність швидко пристосовуватися до нових умов. Креативне мислення допомагає людям дивитися на проблеми з різних кутів і знаходити нестандартні рішення.

3. Креативні ініціативи можуть стати платформою для активної участі громадян у вирішенні соціальних проблем. Вони сприяють формуванню активної громадянської позиції та підтримці ініціатив, спрямованих на покращення суспільства.

4. Креативний підхід до вирішення проблем вимагає аналізу і оцінки різних варіантів. Це сприяє розвитку критичного мислення, яке є важливою навичкою в сучасному інформаційному суспільстві.

5. Креативність є ключовою складовою в успішності у багатьох сферах життя, включаючи бізнес, науку, технології та мистецтво. Розвиток креативного мислення може сприяти підвищенню конкурентоспроможності як індивідів, так і суспільства в цілому [3, с. 29–39].

Отже, інвестування у розвиток креативного мислення через освітні трансформації і цінності може мати значний вплив на суспільний розвиток, виховання людини та досягнення позитивних змін. Креативність є двигуном інновацій, які є основою для технологічного, економічного та соціального прогресу суспільства. Розвиток креативного мислення стимулює здатність людей аналізувати та розв'язувати складні проблеми, що сприяє зростанню продуктивності та ефективності. Швидкі та постійні зміни у сучасному світі вимагають від людей здатності адаптуватися та швидко реагувати на нові виклики. Креативне мислення сприяє розвитку цієї властивості.

Заохочення креативності в освіті сприяє розвитку толерантності, співпраці та соціальної взаємодії, формуванню більш гармонійного та злагодженого суспільства.

Креативне мислення розвиває особистісні якості, такі як самовираження, самостійність та впевненість у собі, що є важливими аспектами індивідуального та професійного розвитку.

Отже, інвестування у розвиток креативного мислення через освіту відкриває шлях до створення більш інноваційного, гнучкого та стійкого суспільства, яке здатне ефективно вирішувати складні виклики сучасності.

Література:

1. Рассел С. Сумісний з людиною: штучний інтелект і проблема контролю. Київ : Форс України, 2020. 416 с.

2. Гріффітс Кріс. Посібник із креативного мислення. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 288 с.

3. Воронкова Валентина, Кивлюк Ольга, Нікітенко Віталіна. Критичне мислення у контексті постмодерністського дискурсу Жана Бодріяра. Освітній дискурс : збірник наукових праць / голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука – технології – інформація». 2023. Випуск 45(7–9). С. 29–39.

СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-19>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ-ПРАКТИКІВ В ЦИФРОВУ ЕРУ

Джежик Ольга Володимирівна
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології*

Папінян Вікторія Валентинівна
*асистент кафедри психології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Українська держава дедалі більше стикається із соціальними, політичними та економічними труднощами, зумовленими спочатку карантинними обмеженнями внаслідок пандемії «COVID-19», а згодом і повномасштабним військовим вторгненням, що зумовлює попит на професійних фахівців-психологів, здатних надати кваліфіковану та ефективну допомогу різним категоріям населення як під час воєнного, так і післявоєнного часу.

Починаючи з березня 2020 року, в умовах карантину «COVID-19» в Національному університеті «Одеська юридична академія» запроваджено дистанційне он-лайн навчання з використанням новітніх форм сучасної освіти. Викладання та навчання здійснювалося за допомогою платформ «ZOOM» та «MOODLE». На наш погляд, найбільшими перевагами платформ «ZOOM» та «MOODLE» є, перш за все, можливість планування занять заздалегідь, в тому числі надання завдань для самостійного опрацювання та здійснення контролю за їх виконанням. Заняття може тривати безперервно до, що дає можливість проводити якісні тренінгові заняття та семінари (вебінари). Ще однією перевагою є доступність демонстрації матеріалів під час лекційних та практичних занять, оскільки під час зустрічі можна демонструвати презентацію або іншу інформацію на робочому столі.

Саме це на, нашу думку робить «ZOOM» та «MOODLE» найбільш пристосованими програмами у форматі дистанційного навчання.

Сьогодні, в умовах воєнного часу, ми використовуємо змішані форми професійної підготовки фахівців-психологів використовуючи очну (аудиторну) форму навчання для стаціонару та дистанційну форму навчання, орієнтовану, переважно на здобувачів, які знаходяться за кордоном та здобувачів заочної форми навчання. В процесі професійного навчання фахівців-психологів ми продовжуємо використовувати зазначені платформи.

Внаслідок повномасштабної військової агресії РФ дедалі збільшується попит на професійну підготовку майбутніх практичних психологів для забезпеченні потреб Одеського регіону та півдня України у компетентних, професійно мобільних фахівцях, особливо в умовах значного відтоку кадрів за кордон.

Формування визначених Стандартом вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для першого (бакалаврського) [1] та другого (магістерського) [2] рівнів вищої освіти компетентностей та оцінювання результатів навчання реалізуватиметься як під час лекційних та практичних занять, так і під час бінарних та виїзних (передбачених академічною мобільністю) занять, а також під час проходження всіх видів практики.

Під час проведення лекційних занять використовуються наступні методи: наочні та практичні, в т.ч. лекція – конференція, проблемна лекція, дискусія, тренінгові вправи, кейс-метод, ділові ігри, розв'язування групових ситуаційних завдань, кейсів тощо, які дозволяють занурюватись у теорію та орієнтують на практику.

Лекційні заняття підкріплюються практичними заняттями, на яких застосовуються різноманітні методи, в тому числі кейс метод, тренінг, моделювання процесу, презентація, консультація, самостійна робота, групові дискусії, робота над проектами тощо.

Самостійна робота передбачає підготовку до аудиторних занять та контрольних заходів та виконання індивідуального науково-дослідного завдання.

На практичних заняттях, здебільшого застосовуються:

- інтерактивні методи: відповіді на запитання думок студентів; аналіз історій і ситуацій; дискусії, дебати, полеміки; мозковий штурм; відпрацювання навичок, робота в групах; ігрове перевтілення;

- активні методи: моделювання професійної діяльності; навчання інших; активні ігри (проблемно-орієнтовані, дослідницькі, ділові, проєктувальні);

- інноваційні методи: компетентнісний; інтегрований (заняття-аукціон, заняття – подорож тощо); проєктно-дослідницький, та інші форми роботи (складання відеооглядів, портфоліо, тощо).

Окремою та надважливою формою засвоєння здобувачем навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять є самостійна робота, яка повинна виконуватись систематично.

Наприкінці кожної лекції здобувачі одержують контрольні запитання за змістом лекційного матеріалу, відповідь на які передбачає осмислення та більш глибоке засвоєння матеріалу.

Система оцінювання рівня навчальних досягнень ґрунтується на принципах ECTS та є накопичувальною.

Слід зазначити наявність доволі широких можливостей для працевлаштування фахівців-психологів. Згідно з чинною редакцією Національного класифікатора України: Класифікатору професій ДК 003:2010 (наказ Держспоживстандарту «Про затвердження, внесення зміни та скасування нормативних документів», 2010), вони зможуть обіймати посаду психолога в організаціях усіх форм власності, на підприємствах, в адміністративних установах; навчальних закладах (дошкільних, загальноосвітніх, професійних закладах вищої освіти); у закладах охорони здоров'я (лікарні, поліклініки, лікувально-профілактичні заклади, перинатальні, наркологічні, реабілітаційні центри, спецшколи для дітей-інвалідів); психологічних, психотерапевтичних, консультативних службах; службах довіри; у соціальних організаціях (центрах соціально-психологічної реабілітації; центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; центрах зайнятості; центрах соціальної допомоги населенню; дитячих центрах творчості і дозвілля; дитячих будинках, притулках; будинках пристарілих, геронтологічних центрах); громадських організаціях; органах державного управління; оборонних, силових і правоохоронних структурах, у тому числі установах ювенальної превенції, пенітенціарної служби (колонії, розподільники); установах Міністерства надзвичайних ситуацій (митниці, служби порятунку); на підприємствах й організаціях, яким притаманний підвищений ризик праці (на посадах психолога, практичного психолога); туристичних, курортних, спортивних та рекреаційних закладах; рекрутингових компаніях та установах з підбору й добору персоналу (відділах з управління персоналом, кадрових агенціях, центрах зайнятості, центрах з профорієнтації); медіа-установах тощо [3].

Література:

1. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 565. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standartu/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення 14.03.2024).

2. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 564. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standartu/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (дата звернення 14.03.2024).

3. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010», затверджений наказом Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. № 327 (редакція від 25.10.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10/sp:max50:nav7:font2#Text> (дата звернення 14.03.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-20>

ВІЙНА І ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ: ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ УЧІННЯ

Пророк Наталія Василівна

доктор психологічних наук,

*старший науковий співробітник, завідувачка лабораторії
психодіагностики та науково-психологічної інформації*

Чекстере Оксана Юріївна

кандидат психологічних наук,

*провідний науковий співробітник лабораторії психодіагностики та
науково-психологічної інформації*

Полякова Віталія Іванівна

кандидат психологічних наук,

*старший науковий співробітник лабораторії психодіагностики та
науково-психологічної інформації*

*Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії
педагогічних наук України*

м. Київ, Україна

В сучасному інформаційному суспільстві України аналіз будь-яких чинників освітніх процесів неможливо здійснювати без врахування реалій повномасштабної війни, оскільки її події (які мають високий ступінь стресогенності) потужно впливають на психічне здоров'я суб'єктів освіти. Врятувати наших дітей від травм війни дуже складно. Опитування педагогів, психологів, батьків показали, що зараз, після

двох років повномасштабної війни, у багатьох дітей домінують психологічні проблеми, пов'язані із дефіцитом адекватного спілкування із батьками та однолітками, які суттєвим чином впливають на здатності дітей протистояти стресам, на успішність їх учбової діяльності, на їх психологічне благополуччя. Не безпідставно однією із основних причин зниження мотивації до навчання у сучасних підлітків вважають надмірне перебування у віртуальному світі. В цій роботі ми розглянемо такий чинник інформаційного суспільства, як соціальні мережі, які суттєво видозмінюють пізнавальну і особливо соціальну мотивацію чиння дітей [3].

Але перш ніж перейти до соціальних мотивів, підкреслимо, що соціальна детермінація притаманна всяким формам активності людини в онтогенезі. Тобто взаємовідносини дитини із навколишнім світом опосередковані світом дорослих. Соціальні мотиви також виражають емоційну прив'язаність дитини до дорослих, почуття любові, обов'язку, відповідальності. Соціальні мотиви і особистісні цінності пов'язують людину із соціальною реальністю [3].

Зрозуміти ступінь впливу соціальних мереж (як засобу спілкування) на соціальні мотиви неможливо без розгляду такої функції інтернет-комунікації, як функція *світоутворення* [2; 3; 4; 6]. У віртуальному світі утверджується ігровий і карнавальний характер спілкування, соціальні ритуали, окрема міфологія, сленг, допускається множинна ідентичність тощо. Це яскравий, вражаючий, емоційний, привабливий світ, із якого не хочеться виходити. Тут швидше і легше (ніж у реальному світі), без особливих зусиль задовольняються актуальні потреби (у спілкуванні й обміні думками, підтримці, любові, потреби в розвагах, відволіканні від повсякденних справ і буденності навколишнього життя тощо). Тут збирається референтна група, формуються соціальні орієнтири (правила та зразки поведінки, ідеальні образи), мобілізується і спрямовується соціальна активність людей. Обмеженість сприймання (зокрема, і соціальної дійсності) віртуальними рамками створює умови для того, аби діти бачили те, що хочуть бачити (і навіть в умовах війни вони перебувають у фантазіях, мріях, ілюзіях). Адже у віртуальному світі розмиваються межі між фактом і вимислом, між об'єктивною реальністю і суб'єктивною думкою, між правдою і брехнею. Цей світ привчає до поверхового й безвідповідального ставлення до життя і власних вчинків; забираючи безліч часу і мінімізуючи реальні живі контакти, не сприяє повноцінній соціалізації дитини і формуванню загальнолюдських і гуманістичних переконань, традицій, цінностей. А вони, нагадаємо, пов'язують особистість із соціумом [3; 4; 6].

Натомість у віртуальній реальності створюються викривлені моделі світу, в яких немає місця навчанню, праці, виконанню обов'язків; існують інші, ніж у реальному житті, правила; відсутня необхідність дотримуватися єдиних для всіх норм і законів; формуються хибні моральні уявлення та інші, ніж у реальному світі, цінності (наприклад, толерантність до аморальної поведінки; до брехні; до байдужості й егоїстичності). Все це розвивається, зокрема, і через невміння критично мислити, розрізняти добро і зло. Тому у віртуальній реальності відбувається неконструктивна проблематизація світу; формуються неадекватна самооцінка, егоїстична позиція; ірраціональні переконання, специфічні настановлення, неефективні для реального життя стратегії поведінки [2; 1; 4].

Як показав аналіз психологічної літератури і наші дослідження [3], під впливом сучасних цифрових технологій у дітей (починаючи зі старшого дошкільного віку) поступово формується система *мотиваційно-смыслових настановлень*, яка здійснює селекцію мотивів і підтримує організацію особистості і діяльності: настановлення на інформацію у цікавій яскравій формі (на розважальність); на швидке (тут і зараз) вдоволення потреби з малими затратами зусиль; настановлення на те, що у віртуальному світі комфортніше, цікавіше, ніж у реальному; на вдоволення потреб (як пізнавальних, так і соціальних) у інтернет-просторі; на уникання труднощів, на пасивні способи захисту при зустрічі з ними; настановлення на неприйняття на себе відповідальності за свою діяльність, поведінку, вчинки; на неприйняття авторитетів.

Ці настановлення (частіше несвідомі) є проявом високої суб'єктивної значущості віртуальної реальності й діяльності в ній і означають (як і всякі настановлення) готовність до певної діяльності; у них відображується емоційне відношення до віртуальної реальності. У формуванні цих настановлень важливим є діяльнісний вимір: дитина не включається у різні форми взаємодії із реальним світом людей і речей [3]. Тобто вона не проходить шлях, необхідний для усвідомлення наявності стабільного навколишнього предметного світу і «вписування» себе в цей світ, у той час як перебування у цифровому світі (коли дитина поступово, непомітно «вбирає» впливи інформаційного суспільства) призводить до формування системи названих настановлень і певних новоутворень. І в підлітковому віці у значної частини дітей наслідки «роботи» цієї системи мотиваційно-смыслових настановлень проявляються чітко і загрозливо: вона впливає на всю психіку і, зокрема, на пізнавальні й соціальні мотиви. Так, наслідком несвідомої селекції мотивів є закріплення внутрішніх мотивів – «роблю те – що хочу, те – що мені цікаво». Все, що відповідає їм – прийма-

ється, засвоюється, закріплюється. Мотиви, які не відповідають вже сформованим мотиваційно-смісловим настановленням, відкидаються.

Отже, реалізація соціальних потреб у віртуальному середовищі, послаблення емоційних зв'язків із близькими, відсутність авторитетів, віртуальні моделі світу, мотиваційно-сміслові настановлення – все це позначається на мотивації. Зокрема, суттєво змінюються соціальні мотиви, які відображують значущість соціуму для дитини. Важливість однокласників, близьких людей, педагогів знижується; референтними стають групи із віртуального середовища. Відбувається *зменшення впливу реального соціуму* (із його правилами, нормами, традиціями) на дитину; вона втрачає інтерес до того, що відбувається в соціальному оточенні. Поступово у дітей формуються такі властивості особистості, як байдужість (і до подій у суспільстві, і до найближчого оточення), відстороненість (закритість, відгородженість, відчуження) від батьків, дорослих; неприйняття авторитету (чи упередженість щодо нього); безвідповідальність, знижений рівень суб'єктивного контролю (стосовно до своїх досягнень, а також у сфері спілкування) [3]. Як відомо, така поведінка (відчуження від старших, від соціуму) та ігнорування правил і норм є свідченням відходу від реальності і, зокрема, може призвести до саморуйнівної поведінки [1; 3; 5].

Отже, інтернет-орієнтована діяльність (ігрова, пошукова діяльності, спілкування в соціальних мережах, розваги та ін.) все більше визначає смислове бачення і сприйняття як об'єктивної, так і віртуальної реальності, межі бачення світу і самих себе. Надмірне перебування у віртуальному просторі і переважне спілкування у соціальних мережах призводять до порушення системи соціальних стосунків, відриву від реального життя, і, відповідно, до соціальної дезадаптації дитини, зокрема, і до гальмування розвитку пізнавальних і соціальних мотивів навчання, до небажання і невміння вчитися. Домінування інтернет-зорієнтованих діяльностей означає і домінування відповідних мотивів (ігрових, розважальних та ін.), у той час як мотивація до інших видів діяльності (учіння, творчості, праці, інтелектуальної діяльності та ін.) чи відсутня, чи слабка. У результаті формується незріла, інфантильна особистість, яка байдужа до соціуму, не поважає оточення; не бажає вникати у суть проблем, не цікавиться реальним світом; із неконструктивними (для реального світу) стратегіями поведінки, які можуть спрацьовувати тільки у віртуальному просторі; з неадекватною самооцінкою; яка не вмє ставити цілі й завдання.

Література:

1. Кондратенко Л. О. До визначення реальності молодшими підлітками – завсідниками соціальних мереж. *Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми* : тези VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. URL: http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2019/Kondratenko_Larysa_2019.pdf
2. Немеш О. М. Практична психологія віртуальної реальності : монографія. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 320 с.
3. Пророк Н.В. Інтернет-орієнтована діяльність: вплив на соціальну мотивацію. Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів. 2021. Київ. С. 188–195. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725877/>
4. Терешкун О., Ілюшкін О. Соціальні мережі у сучасному суспільстві: психологічний аналіз. *Соціальна психологія* : український науковий журнал. 2011. № 5. С. 86–95.
5. Чекстере, О.Ю. Вплив віртуального світу на соціальну адаптацію дітей. Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності. 2021. Київ – Оттава. С. 237–254. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725180>
6. Spitzer, M. (2014). *Digitale Demenz*. Gamburg. Droemersche Verlagsanstadt Gmb H & CoKG.

СЕКЦІЯ 8. ЦИФРОВЕ ПОКОЛІННЯ МОЛОДІ СМИСЛИ, СТРАТЕГІЇ, ПРАКТИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-21>

ЦИФРОВА КУЛЬТУРА І МОЛОДЬ: НОВІ ЦІННОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Грабовець Ірина Володимирівна

*кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціології та масових комунікацій*

Черноус Людмила Сергіївна

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

У сучасному світі ми говоримо про зародження нового типу культури – цифрової, визначальним чинником якої є використання високих інформаційних технологій. Для розкриття специфіки сучасної електронної культури важливо звернутися до загальних особливостей інформаційної епохи, в умовах якої вона виникла. Ця епоха формується з кінця ХХ століття і пов'язана з масовим впровадженням інформаційних систем у сферу виробництва, управління та комунікацій. Дослідження у галузі кібернетики сприяли утвердженню інформації як базової категорії фізики і космології, а також впровадженню подібних термінів і понять в інші галузі науки, включаючи гуманітарні. «Інформація» стала найпопулярнішим науковим поняттям, починаючи з 60-х років минулого століття, що призвело до того, що багато аспектів сучасності отримали визначення як «інформаційна» епоха.

Цифрова культура – це комплекс цінностей, знань, навичок, практик, ідей, творчих виявів та способів спілкування, які формуються та розвиваються в контексті використання цифрових технологій. В англomовному дискурсі даний напрям досліджень отримав назву Digital Humanities. Серед тих, хто працює у цьому напрямку, можна назвати роботу Н. Негрепонтє «Being Digital» (1995), у якій розглядається комп'ютеризація усіх сфер нашого життя [1]. Впровадженню поняття «E-culture» у науковий обіг сприяв А. Ронкі [2], який дослідив

вплив інформаційних технологій на формування особливої – електронної, цифрової, віртуальної – культури.

Електронна культура, Digital Culture, E-culture – це насамперед нова сфера людської діяльності, пов'язана зі створенням електронних копій духовних і матеріальних об'єктів, включаючи твори мистецтва, науки, літератури, кіно тощо. До електронної культури відносять і твори, які безпосередньо створюються у електронній формі, наприклад, мережеве мистецтво, реконструкції у віртуальній реальності, нові інтерактивні твори. До електронної культури також включають електронні форми зберігання об'єктів культурної спадщини (бібліотек, музеїв, архівів). Взаємозв'язок між «цифровою культурою» та «цифровими технологіями» полягає у тому, що цифрові технології створюють умови для формування, розширення та еволюції цифрової культури.

Найбільш активними творцями творів цифрової культури сьогодні є молодь, оскільки саме ця соціально-демографічна група володіє більш глибокими знаннями про цифрові технології та їх використання порівняно з людьми старшого покоління. Вони є експертами в галузі соціальних мереж, мобільних додатків, веб-розвитку та інших аспектів цифрового світу. Молодь виявляє глибокий інтерес до творчості в цифровому середовищі. Вони створюють власні мультимедійні проекти, інтерактивні веб-сайти, відео та аудіо контент, що сприяє розвитку цифрової культури. Молодь впроваджує і новаторські ідеї та підходи у розвиток цифрової культури. Вони створюють стартапи, ініціюють проекти з використанням новітніх технологій та впроваджують інноваційні рішення в різні галузі [3].

Разом з тим науковці зазначають, що вже сьогодні людство повинно замислитися над тим, як реагувати на нові феномени, як продовження тривалості життя, «спроєктовані діти», вилучення інформації з людської пам'яті та багато чого іншого [4, с. 101]. Цифрова культура може призвести до віртуальної ізоляції, коли молодь проводить більше часу в онлайн-середовищі, а не в реальному житті. Це може викликати відчуття самотності та привести до відсутності соціальних навичок. Постійне спілкування в онлайні, порівняння себе з іншими на основі соціальних мереж та викладання особистого життя в Інтернет може спричинити стрес, тривогу та негативні наслідки для психічного здоров'я. Ці факти свідчать про те, що світ сьогодні набув нового етапу радикальних змін, що наступив новий етап історії розвитку людства. Передові технології сформували нові ціннісні орієнтації smart-суспільства [4, с. 102]. Ці цінності базуються на таких нових відкриттях, як: 1) штучний інтелект; 2) робототехніка; 3) адитивне виробництво; 4) нейротехнології; 5) біотехнології; 6) віртуальна та доповнена реальності; 7) нові матеріали; 8) енергетичні технології.

Умови цифрового світу накладають на нас нові виклики та завдання, серед яких головним є вміння ефективно керувати складними технологіями, що змінюють наше сприйняття світу. Щоб успішно функціонувати в цифровому середовищі, потрібно переглянути своє ставлення до цих технологій та розвинути нові цифрові цінності, такі, як цифрова культура, цифрова свідомість, цифрове мислення та цифровий світогляд.

Навчання керуванню цифровими технологіями стає важливим елементом сучасної освіти. Наша здатність адаптуватися до цифрового середовища, що розвивається швидкими темпами, визначатиме наш успіх і вплив на майбутнє, тому формування цифрових компетентностей у молоді стає необхідністю, а розвиток нових цифрових цінностей є ключем до успішного інтегрування в цифровий світ.

Література:

1. Negroponte N. Being Digital / by Nicholas Negroponte. Paperback edition, New York: Alfred A. Knopf, 1996. Режим доступу: <https://web.stanford.edu/class/sts175/NewFiles/Negroponte.%20Being%20Digital.pdf>

2. Ronchi A.M. E-Culture. New York : Springer-Verlag, LLC, 2009. 486 p. Режим доступу: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-01842-9_3

3. Bauerlein M. The Dumbest Generation: How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jeopardizes Our Future (Or, Don't Trust Anyone under 30). New York: Jeremy P. Tarcher / Penguin, 2009. 272 p. Режим доступу: <https://edt210gamestechsociety.files.wordpress.com/2013/08/2008-bauerlein-the-dumbest-generation-p1-10.pdf>

4. Воронкова В. Г. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія / В.Г. Воронкова, В. О. Нікітенко. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с. Режим доступу: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/6591/1/0048996.pdf>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ-СОЦІОЛОГІВ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Калашнікова Людмила Володимирівна

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

Характерною особливістю сучасного цифрового суспільства є нарощування темпів діджиталізації, внаслідок чого спостерігаються зміни в усіх сферах суспільного буття. Перехід до цифрової економіки суттєво вплинув на ринок праці: поряд із запровадженням інформаційних технологій, продукуванням великих об'ємів інформації відбулося масштабування гібридних видів роботи, віддаленої зайнятості, зріс попит на фахівців нового формату, які виявляють мобільність, володіють навичками соціально-професійної адаптації, самовизначення, здатні до критичного мислення, генерації креативних ідей, інкультурації. Відтак, перед вітчизняною системою освіти постало вкрай важливе завдання – перегляд й оновлення стандартів професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема й у сфері соціальних та поведінкових наук.

Під поняттям компетенції слід розуміти сукупність того, чим володіє студент. Інакше кажучи, йдеться про первинний внутрішній потенціал, здібності й знання, необхідні для майбутньої професійної діяльності. У межах соціально-психологічного підходу компетенції в структурі особистості студента вивчають крізь призму здобутого життєвого досвіду у відповідності до включення в соціокультурний простір, адже вони визначають зону його найближчого розвитку, дозволяють сформуванню ціннісних орієнтирів, цілепокладання, свідоме ставлення до життя, визначати можливості професійної реалізації. Натомість у межах практичних підходів, зокрема, механістичного, біхевіористського, діяльнісного науковці пропонують кількісно вимірювати рівень сформованості компетенцій, фіксуючи конкретні дії, наявні знання та навички.

З-поміж ключових компетенцій студентів-соціологів слід виокремлювати ціннісно-змістовні, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, цифрові, інформаційно-комунікативні та ін. У сучасному світі актуалізуються останні дві групи компетенцій, оскільки з одного боку,

соціум є частиною інформаційних потоків, сприймаючи, аналізуючи, перетворюючи, впливаючи на інформацію, а з іншого – інформаційно-комунікативні технології впливають на нього, змінюючи самосвідомість його членів, особистісну ідентифікацію, формуючи нову індивідуальність.

Згідно стандартів вищої освіти України із галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 054 «Соціологія» [1; 2; 3] провідними компетенціями фахівця-соціолога є уміння організовувати себе, використовувати інформаційно-комунікативні технології, працювати в команді, володіти сучасними методами аналізу даних, організовувати проектну діяльність, приймати рішення у нестандартних ситуаціях, проводити експертизу, надавати консалтингові послуги, готувати й презентувати звіти, рекомендації на основі результатів соціологічних досліджень та ін.

Діджиталізація сприяла зміні методологічної стратегії соціологічних досліджень, адже традиційні опитувальні методики поступилися онлайн-панелям, опитуванням у соціальних мережах чи опитуванням, що проводяться за допомогою чат-ботів. В умовах карантинних обмежень, а згодом й війни, як альтернатива кількісним соціологічним методам стали тиражовано використовуватися раніше непопулярні якісні методи (фокус-групи, глибинні інтерв'ю, усні описи очевидців, контент-аналіз, аналіз кейсів тощо). З іншого боку, постала проблема аналізу великих баз даних, що на відміну від традиційних методів генеруються автоматично без участі людей (наприклад, інформація про зміну геолокації, банківські транзакції, доставку товарів, телефонні розмови, пошукові запити в мережі, активність користувачів соціальних онлайн-платформ тощо). Аналогічно моніторингам громадської думки аналіз великих даних дозволяє соціологам робити висновки щодо зміни функціонування соціальних інститутів, появи нових поведінкових практик і норм соціального буття.

Означені тенденції вимагають від фахівця-соціолога актуалізації комунікативних навичок, а також володіння новими компетенціями, зокрема вмінь критичного аналізу, генерації креативних ідей, програмування, кодингу, роботи зі статистичними програмами, інтерпретації готових статистичних даних, адаптуючи їх під дослідницькі завдання. Не варто забувати про навички візуалізації даних, оскільки застарілі примітивні графічні зображення давно поступилися багатofункціональним програмам інфографіки, анімації, що здатні нестандартно візуалізувати навіть найскладніші дані у вигляді хмари тегів, графів, картограм тощо. З іншого боку, розмаїття інформаційних потоків вимагає від соціолога вміння відшукувати у контенті релевантних даних, відсіюючи інформаційний шум.

Також діджиталізація спростила процес формування означених компетенцій через отримання відкритого доступу до бази знань за рахунок великого розмаїття освітніх онлайн-платформ, активізації обміну досвідом з міжнародним співтовариством соціологів-професіоналів через формальне та неформальне спілкування у соціальних мережах, наявні механізми одночасного налагодження комунікації із великою кількістю людей, що є потенційними інформантами чисельних соціологічних емпіричних досліджень.

Узагальнюючи, зауважимо, що засвоєння студентами-соціологами нових форм і практик роботи з соціальними даними за допомогою новітніх інформаційно-комунікативних технологій дозволить їм стати конкурентоздатними фахівцями готовими до інтерпретації нової соціальної реальності. Поряд із розвитком професійної та методологічної рефлексії, освоєння нових компетенцій дозволить забезпечити професійну підготовку нової генерації соціологів-практиків, здатних не лише діагностувати стан суспільного буття, вивчати закони функціонування соціуму, а й продукувати ефективні механізми управління ним.

Література:

1. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 054 «Соціологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 04.03.2020 р. № 371. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/054-Sotsiolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>

2. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 054 «Соціологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 05.01.2021 р. № 25. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

3. Стандарт вищої освіти: третій (освітньо-науковий) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 054 Соціологія. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/854/85454/054-Sotsiolohiya_dokt_filosof_30_12.pdf

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СУЧАСНЕ МОЛОДЕ ПОКОЛІННЯ

Кубик Лілія Ярославівна

викладач циклової комісії «Комп'ютерних систем і мереж»

Відокремлений структурний підрозділ

«Фаховий коледж інформаційних технологій

Національного університету «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Молодь є важливою складовою сучасного українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, визначальним фактором соціально-економічного прогресу. Ще з перших років незалежності України молодіжна політика стала одним з найважливіших напрямів діяльності усіх органів державної влади [1].

Процес цифровізації включає в себе поступове перетворення усіх державних послуг на зручні онлайн-сервіси. Наша держава інтенсивно рухається в напрямку цифрової трансформації, і саме це, за словами наймолодшого міністра в уряді Михайла Федорова, сьогодні виділяє нас у світі [2]. Запускаючи процес оцифрування інформації та автоматизації послуг в усі сфери життя, впроваджуючи використання комп'ютерних технологій для збільшення ефективності, доступності та обміну даними, відбувається процес цифрової трансформації населення України в цілому. А особливо молодого покоління, яке бере безпосередню участь в цьому процесі трансформації, захоплюючись сучасними новітніми комп'ютерними технологіями, програмними розробками та штучним інтелектом, через бажання рухатися в ногу з часом.

Сучасний світ є перенасичений цифровими технологіями – це роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні технології, квантові технології, технології ідентифікації тощо [3]. Все це активно впливає на сучасне покоління, молоді люди дуже швидко вчаться оперувати таким термінами, як інтернет, електронна послуга, ідентифікаційні дані особи, мобільний додаток, цифрова освіта, цифрове робоче місце, цифрова грамотність, цифрові права людини, соціальні мережі, ігрові консолі та інші.

Компанія Proinsight Lab проводила дослідження у партнерстві з Уповноваженим з прав дитини Миколою Кулебою і Службою

порятунку дітей для визначення особливостей користування сервісами мережі інтернет дітьми шкільного віку, в якому прийняло участь 4700 респондентів з усіх регіонів України.

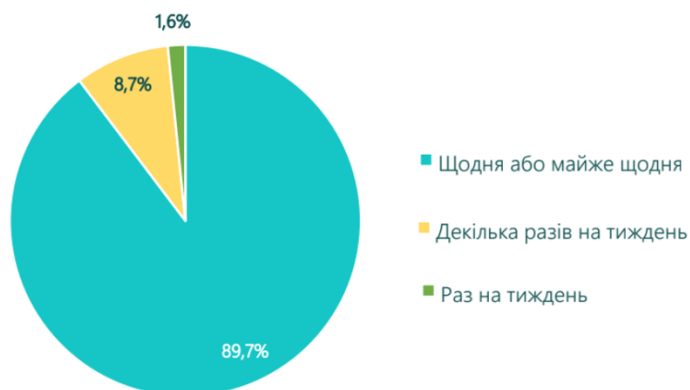

Рис.1 Частота користування мережею інтернет

З рисунка 1 аналізуємо, що велика кількість дітей шкільного віку – 89,7% користуються інтернетом майже щодня, лише 8,7% осіб заходять в мережу декілька разів на тиждень, а 1,6% – раз на тиждень.

Рис. 2. Час перебування в мережі інтернет щодня

З рисунка 2 бачимо, що значна частина дітей – 33,7% проводять в інтернеті в середньому від 3 до 5 годин щодня, а це відповідає третині усіх опитаних респондентів. Ще майже третина – 28% дітей користуються мережею 1–2 години щодня, 13,3% осіб проводять

в інтернеті від 5 до 7 год, але є і такі діти – 10,4%, що перебувають в мережі більше 7 годин щодня. І лише 5,2% дітей шкільного віку користуються сервісами інтернету менше, ніж 1 годину в день.

Важливо розуміти, скільки часу респонденти витрачають на навчання перебуваючи в мережі інтернет.

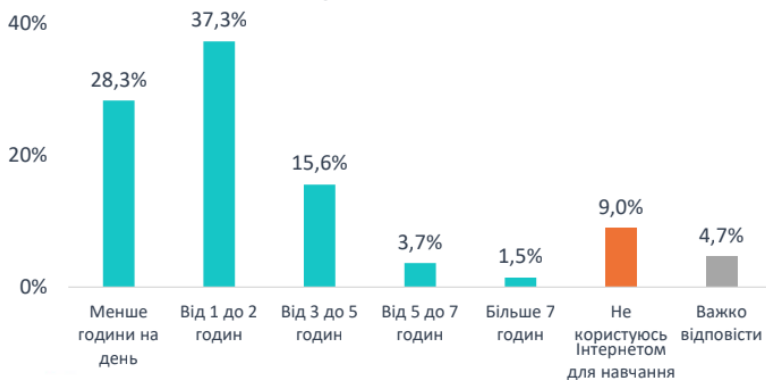

Рис. 3. Час витрачений на навчання в інтернеті щодня

З діаграми на рисунку 3 – дві третини опитаних дітей витрачають на навчання в мережі інтернет менше 2 годин на день (28,3% – менше 1 години та 37,3% – від 1 до 2 годин), 15,6% осіб витрачають на навчання в інтернеті 3–5 годин, і ще близько 5% – більше 5 годин, а 9% дітей не застосовують мережевий простір для навчання [4].

З аналітики проведеного дослідження компанією Proinsight Lab робимо висновок, що молоде покоління України в досить ранньому віці починає знайомитися з можливостями мережі інтернет. Згідно з останньою статистикою, у віці до 10-ти років більше 90% опитаних дітей уже користувалися сервісами інтернету, 33,7% – проводять більше 3-х годин на день в мережі, 10,4% осіб проводять в інтернеті більше 7 годин щодня. У віці 10–17 років 96% дітей постійно користуються сервісами інтернету, з них третина проводить в мережі до 5 годин щодня [5]. Бачимо, що цьому молодому поколінню важко уявити життя без сервісів мережі інтернет, мобільних додатків, відеоігор, соціальних мереж тощо.

Глобальна цифровізація і автоматизація усіх процесів життя призводить до того, що сучасне молоде покоління з раннього віку знайомиться і розпочинає безконтрольно користуватися різними програмами та сервісами мережі інтернет, частково входячи в залежність від них, що може негативно впливати на їх фізичний

розвиток, здоров'я, навчання, спілкування з однолітками та сім'єю тощо. Швидке впровадження цифрової гігієни та цифрової грамотності в навчальному процесі дозволить дітям та молоді набути необхідних навичок для розумного користування новітніми сервісами в мережі інтернет, грамотно реалізовувати та захищати свої права у цифровому просторі від можливих онлайн-небезпек.

Література:

1. Молодь: її права та соціальне становлення в сучасній Україні. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_41555
2. Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://lnnk.in/inhZ>
3. Цифровізація. Термінологія. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5614>
4. Згідно з дослідженням Proinsight Lab у партнерстві з Уповноваженим з прав дитини Миколою Кулебою і Служба порятунку дітей URL: <https://lnnk.in/bOkx>
5. Незалежне українське інформаційне агентство "Інтерфакс-Україна". URL: https://interfax.com.ua/news/press-release/780400.html#_ftn1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-24>

СТАТУСНО-РОЛЬОВІ ЕКСПЕКТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Лобанова Алла Степанівна

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій*

Каритка Валерій Валерійович

*доктор PhD,
старший викладач кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

Українське суспільство, яке вже десять років перебуває під тиском російської агресії, особливо після повномасштабного вторгнення російських військ (24 лютого 2022 року) зазнало значних соціальних, структурних, демографічних, економічних змін. Жодна соціальна група не зберегла своїх статусних та змістовних форматів, оскільки

порушення та руйнації усталеного способу життя стали головною ознакою періоду повномасштабної російсько-української війни. Широкі міграційні процеси, тимчасова окупація окремих територій, загибель десятків тисяч військових та цивільних людей, руйнація значної частини промислової та соціально-житлової інфраструктури – все це деструктивно вплинуло на все українське суспільство, особливо на молодь. Молоді українці, які знаходилися у пошуках свого соціального статусу, своєї професійної ніші в сучасному інформаційному суспільстві, опинилися у історичній пастці – спочатку пандемії Covid-19, а потім російської агресії, які значно обмежили їх соціально-професійні можливості. Відтак прагнення більшості з них успішно соціалізуватися у професійній діяльності не зреалізувалися у бажаному напрямку, більш того цей процес загальмувався і призупинився внаслідок суперечностей, які виникли в умовах війни і потоку дезінформації, фейків, які заповнили мережу Інтернет і деструктивно вплинули на їх свідомість. Тому і актуалізується потреба у з'ясуванні експектацій української молоді в сучасному інформаційному суспільстві.

Ступінь розробленості проблематики. Дослідженнями молодіжної проблематики в сучасному інформаційному суспільстві займаються такі українські дослідники, як: Б. Буяк, М. О. Гелемей, М. Гуцалова, О. О. Каретна, В. Ю. Піча, С. Федущко та інші. У фокусі їх уваги знаходяться характеристики, вікові ознаки, функції молоді та особливості її професійного становлення. Між тим недостатньо дослідженими залишаються статусно-рольові експектації сучасної української молоді, зокрема їх особливості та основні характеристики. Отже метою наукової роботи є з'ясування змісту, структури, особливостей та характеристик статусно-рольових експектацій української молоді в умовах російсько-української війни.

Молодь у соціологічній науці розглядається як специфічна соціально-демографічна група, яка знаходиться у стадії вторинної (трудової) соціалізації і у пошуках свого статусу у соціальній структурі суспільства. Однак питання щодо вікових меж, критеріїв і ознак молоді залишається відкритим і, як зазначає Б.Буяк, слугує основою полеміки для науковців та практиків у сфері молодіжної проблематики, оскільки політологи розглядають молодь як інноваційний ресурс розвитку країни, соціологи – як соціокультурну групу, психологи – як групу з властивими їй психофізичними особливостями дорослішання особи [1]. Перш за все визначимося з віковими межами молоді. Соціологи наприкінці минулого століття молоддю вважали осіб, віком від 15 до 28 років, пізніше вважалося, що межа молодіжного віку – від 16 до 30 років. Проте у Законі України «Про сприяння соціальному

становленню та розвитку молоді» зазначено, що «молоддю вважаються громадяни віком від 14 до 35 років» [4, с. 38]. Вікова характеристика молоді, звісно, є визначальною, але не вичерпною, оскільки існують інші, які позначають молодь як перехідну фазу від виконання соціальної ролі дитини до соціальної ролі дорослого. Так, О. О. Каретна підкреслює, що інтегроване поняття молоді включає такі ознаки: «вікові межі та соціально-психологічні особливості; специфіку соціального статусу, рольових функцій і соціокультурної поведінки; специфіку соціально-демографічної групи; специфіку процесу соціалізації, в якому поєднується соціальна адаптація та індивідуалізація; специфіку самовизначення, самоорганізації, самоідентифікації» [5]. У цьому визначенні окреслюються не тільки соціально-психологічні властивості, але й культурні, ідентифікаційні, соціалізаційні. Дійсно, молодь – це не просто вікова соціальна група, а специфічна група, яка знаходиться у пошуку себе, своїх життєвих цілей і пріоритетів, визначення свого життєвого та професійного шляху. Як підкреслює М. Гуцалова, молодь, як «органічна частина суспільства, на кожному етапі його розвитку виконує інтеграційну функції, об'єднуючи і розвиваючи досвід попередніх поколінь, сприяючи соціальному прогресу, а також забезпечує трансформацію з минулого в майбутнє культурної й історичної спадщини всього людства в умовах природного розвитку соціальної системи» [3]. І тому молодь варто розглядати як важливу частину суспільства, без участі якої неможливий його розвиток. Між тим, участь молоді у суспільному житті пов'язується з певними її очікуваннями щодо досягнення певного соціального статусу, завдяки отриманій освіті, вихованню, фаху і особистісним можливостям, тобто соціально-статусним експектаціям. Поняття «соціально-статусні експектації» є недостатньо обґрунтованим, оскільки більш уживаним є термін «віково-рольові експектації», що охоплюють «норми і вимоги соціального оточення, які висуваються перед людиною, на тому чи іншому її віковому етапі і які полягають в очікуванні від неї освоєння певних ролей, що відповідають даному вікові і соціальному статусові» [2].

У суспільстві для більшості соціальних статусів віково-рольові очікування історично інституціоналізуються, набуваючи традиційного характеру. Люди певного віку, дотримуючись цих норм і традицій, можуть досягти бажаного соціального статусу і зайняти відповідні їм соціальні позиції. Між тим експектації – це не тільки очікування суспільства від людини щодо дотримання нею певних норм і традицій, але й очікування людини від суспільства, держави певних умов для реалізації своїх інтелектуальних, професійних, творчих можливостей. І тому доцільним є використання тезаурусу «статусно-рольові

експектації» людини, соціальної групи, спільноти. Тут мова йде про очікування соціальних суб'єктів щодо створення умов і можливостей в суспільстві для отримання ними бажаних соціальних статусів: професійних, політичних, сімейних, правових, освітніх тощо в певних умовах.

Звісно, російсько-українська війна значно погіршила соціально-економічні умови для реалізації молоддю своїх статусно-рольових експектацій, обмежила сферу реалізації їх професійної соціалізації, яка з ними пов'язана. Тому молодь, зокрема і юнаки допризовного віку, емігрували до країн Європи. Між тим, як свідчать результати національного опитування молоді, проведеного у вересні 2023 року Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) у межах програми USAID «Мріємо та діємо», серед української молоді, яка емігрувала, наприклад, до Польщі, 47% мають намір повернутися в Україну після завершення війни, 19% планують повернутися незабаром, а 11% – через деякий час, тільки 15% молоді не планують повертатися взагалі [6].

Дослідження також дало можливість виявити наступні *експектації* української молоді в умовах російсько-української війни: **(1)** бажання залишитися в Україні, незважаючи на війну – до 65% молоді віком 16–35 років; **(2)** бажання реалізувати свою громадську активність, оскільки 79% респондентів хочуть брати участь у процесах відбудови України; **(3)** прагнення реалізувати свій патріотичний обов'язок, так як 92% молоді віком 16–35 років жертвує гроші на військові та соціальні потреби; **(4)** прагнення реалізувати свої професійні плани: молодь віком 13–15 років, яка проживає в Україні, назвала найбільш бажані для себе професії – ІТ сектор (17%), лікар (10%), юрист (9%), дизайнер (8%), кухар (6%), військовий (5%), психолог (5%); **(5)** прагнення виявляти толерантність до українців, які розмовляють російською мовою (69%), до людей інших національностей, представників ЛГБТК+ (із 42% у 2021 році до 59% у 2023 році) та ромів (із 29% у 2021 році до 40% у 2023 році), до одностатевих пар (67%); **(6)** бажання бути уважними до людей з інвалідністю, людей іншого кольору шкіри, військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб (понад 94% респондентів) [6].

Таким чином українських молодих людей віком від 15 до 35 років, незважаючи на вкрай важкі воєнні часи, є патріотично налаштованими, професійно орієнтованими, спрямованими на збереження кола своїх друзів, своєї сім'ї, налаштованими на виявлення толерантності до людей з іншими орієнтаціями та особливими потребами, бажаючими бути активними учасниками відбудови повоєнної України. Це означає, що українська молодь у своїй більшості має чітке розуміння своїх

статусно-рольових позицій у майбутньому і, незважаючи на війну, прагне реалізувати свої життєві плани та орієнтації. Тому важливим пріоритетом державної молодіжної політики повинно бути створення належних умов для підтримки молоді і надання їй можливостей для реалізації своїх статусно-рольових експектацій.

Література:

1. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціальної правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки*. 2020. № 36. С. 198–209. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/buiak_molod.pdf (Дата звернення: 08.02.2024)/

2. Віково-рольові експектації. Соціологія: короткий енциклопедичний словник – 2020. URL: <https://subjectum.eu/sociology/dict/62.html>

3. Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики. 2011. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26850/23-Gutsalova.pdf?sequence=1> (Дата звернення: 05.03.2024)/

4. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» із змінами від 23.03.2004. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1992. № 34. С. 32–38.

5. Каретна О. О. Сучасні підходи до визначення поняття «молодь». Одеса: ОНЮА, 2009. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/294/app-37_Karetna_O_O_%28287-291%29.pdf?sequence=1&isAllowed=uc.290 (Дата звернення: 05.03.2024).

6. Молодь хоче бути в Україні та прагне долучитися до відбудови, – дослідження. 2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/110765/molod-hoche-buty-v-ukrayini-ta-prahne-doluchytysya-do-vidbudovy-doslidzhennya/> (Дата звернення: 05.03.2024).

ПРАКТИКИ ТА ТЕНДЕНЦІ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Приходько Олена Олексіївна

кандидат соціологічних наук,

старший викладач кафедри соціології та масових комунікацій

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

У сучасних реаліях війна російського агресора проти України впливає на життя людей в усіх сферах. Особливо вразлива до наслідків війни молодь, зокрема внутрішньо переміщені особи. Негативного впливу війни також зазнає молодіжна політика держави та молодіжна інфраструктура. Зміни пріоритетів у молодіжній політиці цілком природний процес, адже уряд зосереджений на військових потребах та забезпеченні безпеки суспільства. Війна зменшує можливості молоді для повноцінної її інтеграції, саморозвитку та самовдосконалення.

Аналітичним центром Cedos і дослідницькою агенцією Info Sapiens щорічно проводиться дослідження становища молоді, зокрема соціально-економічного стану, цінностей та уподобань. Результати дослідження проведеного наприкінці 2022 року, яке мало зміщений акцент на вплив повномасштабного вторгнення, свідчать про стурбованість фізичною безпекою (27% опитаних), відсутністю можливості самореалізації – 19% та неможливістю працевлаштування – 19%. Проте, попри величезні втрати від війни, на думку авторів звіту, зміцненню стабільності українського суспільства сприяють такі тенденції серед молоді: зростання громадської активності (частка молоді, що займається волонтерством, зросла з 20% у 2021 році до 42% наприкінці 2022 року); посилення патріотичних настроїв та соціальної згуртованості, так і виїздом частини молоді за кордон (зростання частки тих, хто не хоче виїжджати з України з 49% в 2021 році до 66%) ; єдність у баченні умов миру і майбутнього України, адже молодь одноставно підтримує територіальну цілісність України; зростання толерантності до найбільш стигматизованих вразливих груп. Також значно збільшилась частка молодих людей, які серед життєвих цілей зазначили – бути корисними своїй країні: з 6% у попередній хвилі до 37% цього року. Незважаючи на зростання поширеності проблем психічного здоров'я внаслідок війни, дослідження не виявило загострення конфліктів серед молоді, навпаки, на відміну від 2022 року, знизилась стурбованість проблемами в родині, труднощами в спілкуванні,

невмінням вирішувати конфлікти. Також за словами переважної більшості опитуваних (72%), вони готові долучитися до процесу відновлення у своїй громаді, але лише 1% відповіли, що вже це роблять. Для підвищення громадської активності молоді, на думку респондентів, місцева влада або інші стейкхолдери мають зосередитися на створенні проєктів для молоді або за її участі, фінансувати проєкти молодих людей, сприяти або проводити публічні заходи (навчально-освітні та суспільно важливі) для молоді та спільно з іншими віковими групами, відкривати молодіжні центри для дозвілля, розвивати програми стажувань при інституціях [1].

М. Ф. Головатий сформулював основні принципи, на яких повинна базуватись державна молодіжна політика: принцип участі, який передбачає обов'язкове входження молоді у всі владні структури, політичні об'єднання, структури молодіжного руху; принцип гарантій від держави; принцип соціальної компенсації, а саме правовий та соціальний захист саме тих молодих людей, які за власним соціальним статусом та станом здоров'я самі не спроможні про себе подбати; принцип пріоритету, який передбачає, що в ході здійснення державної молодіжної політики мають, в першу чергу, стимулюватися та підтримуватися ті молодіжні проєкти, програми, ініціативи, що сприяють розв'язанню найпекучіших проблем молоді [3, с.12]. Дійсно, реалізація цих принципів сьогодні вкрай важлива та вимагає належної уваги з боку міжнародних організацій та вливання інвестицій.

Під терміном «молодіжна інтеграція» більшість дослідників розуміють системний, двосторонній процес залучення переміщених осіб в усі сфери життя приймаючих громад: побутову, економічну, культурну, аж до появи нової ідентичності як жителів громади.

Повноцінна інтеграція молоді включає у себе окрім вирішення житлового питання, забезпечення працевлаштування, полегшення доступу до отримання адміністративних послуг, доступність культурної та освітньої інфраструктури для молоді, а також включення молоді у суспільне життя і надання їм можливості бути активними членами спільноти.

Інтеграція – двосторонній процес, який передбачає взаємну адаптацію. Зрозуміло, що інтеграційний процес не може бути швидким, сприяти у його прискоренні зможуть так звані «практики інтеграції», або цілеспрямовані дії суспільства, зокрема представників влади, ЗМІ тощо.

Найбільш успішними практиками інтеграції є визнання молодіжної роботи у воєнний час, а також підтримка молодіжних центрів та молодіжних організацій як платформ громадянської активності та демократичної участі. Аналізуючи низку досліджень можна

виокреми основні фактори, що сповільнюють інтеграцію молоді, а саме: зосередження більшості громад та організацій на рівні забезпечення базових потреб виживання внутрішньо переміщених осіб, а також настрої самих внутрішньо переміщених осіб, значна частина яких вважають своє становище тимчасовим і прагнуть повернутися до свого попереднього місця проживання. Тож ставлення до ситуації як до тимчасової, безумовно, не сприяє інтеграції і бажанню докладати до неї зусиль з обох сторін [2; 4].

Рекомендації з інтеграції молоді, зокрема ВПО для приймаючих громад потребують подальшого аналізу та вдосконалення. Проте вже чітко зрозуміло, що вивчення профілю молоді, зокрема рівня освіти, професії, навички, потреби для самореалізації, можливість бути корисними в приймаючій громаді дозволить створювати можливості для швидшого та якіснішого залучення переселенців у життя громади.

Література:

1. Вплив війни на молодь в Україні URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/>
2. Доступ до молодіжної роботи: нова програма для новостворених ГО URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/access-to-youth-work-a-new-program-for-newly-created-ngos>
3. Молодіжна політика в Україні : навчальний посібник / П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Н. А. Драпушко, О. Є. Ільюк / за заг. ред. акад., проф. В. П. Андрущенко. Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. 304 с.
4. Практики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади URL: <https://socsprava.com.ua/praktyky-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady/>

НЕКОНТРОЛЬОВАНИЙ КОНТЕНТ НА ІНТЕРНЕТ-ПЛАТФОРМАХ ЯК ЧИННИК РИЗИКУ РАННІХ СТАТЕВИХ ЗНОСИН ПІДЛІТКІВ

Смаглюк Ольга Анатоліївна

*аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

Сучасне життя змінює соціальні норми статевого життя, особливо вікові межі початку статевого зносин. Раннє статеве життя підлітків є дуже розповсюдженим у світі, зокрема і в Україні. Водночас, як довели лікарі, психологи та соціологи, ранній вступ у статеве життя може завдати серйозної шкоди здоров'ю підлітків. Оскільки поняття «статева зрілість» означає такий стан організму людини, за якого «вона може виконати всі статеві функції без шкоди для здоров'я. А тому питання пошуку негативних факторів впливу на світосприйняття підростаючого покоління стає ще більш актуальним» [1].

Здатність, а також бажання вести активне статеве життя у підлітків виникає ще до того, як настає можливість зрілої реалізації таких відносин. Разом з тим, вступаючи в статеві зносини, підлітки не завжди повною мірою усвідомлюють їх деструктивні наслідки. Передчасне статеве життя та штучна стимуляція статевих потреб не тільки підвищує ризик різноманітних захворювань, у тому числі захворювань, що передаються статевим шляхом та абортів, але й перешкоджає нормальному статевому та психологічному дозріванню особистості та відвертає увагу від досягнення важливих соціальних цілей, що негативно позначається на подальшому сімейному житті підростаючого покоління. Згідно з дослідженням «Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків і молоді в Україні», яке проведено дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), кожен четвертий хлопець та кожна восьма дівчина (12,4%) у віці 13–17 років мають вже досвід статевого стосунку. Кожен третій підліток, який має досвід статевого стосунку, не використовував презерватив під час першого статевого акту [2].

Існують різні чинники, що впливають на раннє статеве життя підлітків. Одним з них є Інтернет, від деструктивного контенту якого діти і підлітки, на жаль, не захищені. Інформаційна безпека дитини – це стан її безпеки в комп'ютерному середовищі. Між тим поширення протиправного контенту в Інтернеті створює загрозу здоров'ю, а подекуди і життю підлітків. Інформація стає дедалі відкритою, тому діти

і підлітки активно користуються нею. Загально відомо, що підлітки становлять близько третини всіх користувачів у всьому світі, натомість цифрове середовище ставиться до всіх користувачів однаково в рамках відкритості контенту. Водночас в інтернеті зростає рівень деструктивних груп, структур (згадаймо товариства «Синій кіт», «Білий дім», тощо), включаючи сексуальну експлуатацію та сексуальне насильство в мережі.

Інтернет несе в собі велику кількість шкідливих даних, які можуть, наприклад, негативно вплинути на особистість, психологію підлітків, процес прийняття рішень, зрушити ціннісні норми в бік тих, хто негативно оцінюється в суспільстві. Серед найбільш поширених ризиків інформаційної небезпеки є розповсюдження протиправного контенту у мережі Інтернет: велика кількість відео та картинок, що містять інформацію про статеві збочення, можуть заплутати дитину, завдати шкоди її розуму, призвести до порушення сексуальної психології та морально-духовного розвитку, перешкодити побудові в майбутньому міжстатевих та сімейних відносин. Інтернет часто дає неправильне розуміння природи інтимних стосунків між людьми, експлуатує та спотворює природну допитливість, використовує відсутність у підлітків та молоді психологічних та особистісних ціннісних нормативних систем. Вільний і неконтрольований доступ до джерел інформації підлітків, які мають розумову, вольову та емоційну незрілість, недостатній розвиток критичного мислення, призводить до негативного впливу інформації на них, що може проявлятися у формуванні моральної деформованості особистості.

Захист прав підлітків в цифровому просторі стає все більш актуальним в контексті їх зростаючої цифрової активності. Для них важливо мати підтримку батьків, які можуть надати поради щодо цифрової безпеки, контролювати доступ до непристойного контенту та встановлювати відповідні обмеження. Підтримка в цифровому світі відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки та захисту підлітків. Поради та нагляд дорослих стають важливими елементами розвитку цифрової грамотності дітей та підлітків, батьки можуть надати основні поради щодо безпечного користування Інтернетом та соціальними мережами. Це включає створення безпечних паролів, обмеження розголошення особистої інформації та розуміння ризиків онлайн-спілкування. Налаштування батьківського контролю або використання спеціальних програм для фільтрації вмісту та обмеження доступу до певних веб-сайтів або додатків є важливою частиною безпеки підлітків в Інтернеті [3, с. 95].

Також важливу роль грає й сам інформаційний простір. Окремої уваги заслугове питання впливу на формування девіантної поведінки

неповнолітніх користувачів поширення в інформаційному просторі комп'ютерних ігор, що містять елементи сексуального характеру та насильства, які можуть призвести до психічного та морального спотворення особистості, а також популярні в наш час відео-трансляції парних самогубств підлітків із-за заборони інтимних відносин в ранньому віці. Платформи та веб-сайти соціальних мереж повинні взяти на себе відповідальність за створення безпечного середовища для молоді, фільтрувати шкідливий контент, забороняти неприйнятну діяльність та просувати інші запобіжні заходи.

Таким чином, соціальні мережі та інші цифрові платформи мають значний вплив на життя сучасної молоді і потребують певних правових та моральних коректив, особливо коли в цифровому просторі перебувають неповнолітні, чия особистість ще не до кінця сформована. Міри коригування доступу до шкідливого контенту необхідні у наш час задля уникнення в майбутньому руйнівних наслідків.

Література:

1. Герасименко О. І. Словник-довідник термінів судової медицини. Київ : Ін Юре, 2002. 482 с.
2. ЮНІСЕФ: Українські підлітки нехтують своїм здоров'ям. 2019. URL: <http://surl.li/mgmz>
3. Пугач С. Особливості правового регулювання права дитини на безпечний інформаційний простір. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-27>

КРЕАТИВНИЙ КЛАС – ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Яковлев Денис Вікторович

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У 2017 році в Україні активізувались публічні дискусії щодо формування нового соціального класу – креативного класу. Дебати спричинила ідея щодо постання так званого «креативного класу» і визначення його ролі в контексті політичного, економічного та

технологічного розвитку України. Можливо, креативний клас (вже без лапок) став в умовах інформаційного суспільства новим середнім класом? Якщо ми зніmemo маску з сучасного представника ІТ-індустрії, чи побачимо знайомого нам героя епохи модернізації – буржуа, демократа і парламентаря («ліберала» або «консерватора»? Порівняно з епохою індустріалізації, коли міста розвивались, перетворюючись на концентрацію фабричних труб, а пролетарські райони замкнули кільце навколо центральних районів – осередків «буржуазної культури» (театрів, кав'ярень та музеїв), сучасна інформаційна епоха перетворила фабрики на хаби, а буржуазію – на креативний клас. Змінились умови праці та культурне середовище, технології та економіка, і місію модернізації політичної системи, яку здійснив середній клас в індустріальну епоху, належить продовжити креативному класу в інформаційну епоху.

2017 рік став точкою відліку для українського контексту глобальних дискусій щодо креативного класу. І хоча переклад українською мовою бестселера відомого економіста, професора Торонтського університету Р. Флоріди (Richard Florida) «Homo creativus. Як новий клас завойовує світ» [4] (мовою оригіналу – «The Rise of the Creative Class») вийшов лише у наступному 2018 році, громадськість та експертне середовище, які прочитали книгу в оригіналі (видана в Нью-Йорку у 2002 році [5]), ініціювали моду на «креативність» та «креативний клас» в Україні. Можна припустити, що видання українського перекладу стало реакцією видавців на зацікавленість феноменом «креативного класу». Напевно, хвиля матеріалів у масмедіа, круглих столів та обговорень сутності креативного класу та його перспектив в Україні також була пов'язана із наступним виборчим циклом – виборами Президента України та парламентською кампанією 2019 року. Вже доводилось відзначати, як чергове покоління представників середнього класу саме тоді готувалось до спроби позмагатись за щасливий квіток до парламенту. «Середній клас в Україні є, мабуть, найбільше загадковим соціальним феноменом часів незалежності... Багато в чому завдяки середньому класу Україна знаходилась в авангарді демократичних перетворень на пострадянському просторі. Так, не слід недооцінювати роль середнього класу в українських політичних майданах... Ці події двічі кардинально змінювали політичний курс держави в напрямку від авторитаризму до демократії, принаймні до електоральної демократії. Після подолання політичної кризи і приходу до влади опозиції (у 2005 р. – президента В. Ющенко, а в 2014 р. – П. Порошенка), активності та згуртованості середнього класу не було достатньо, щоб тиснути на уряд щодо здійснення ринкових економічних реформ. Середній клас завжди робив демократичний політичний вибір... Здійснивши політичні революції і забезпечивши перемогу політичної демократії (принаймні в її

електоральному вимірі), середній клас не зробив соціальної революції та не встановив економічну демократію... Тоді як список олігархів в Україні залишився практично не змінився з 2000-х, середній клас, з іншого боку, є найбільш нестабільним класом. «Європейський» середній клас включає 1,5–2% українського населення, а решта – близько 35% до 45% – становить «український» середній клас. Цей клас заробляє набагато менше, ніж європейський середній клас, але має інші характеристики, які дозволяють віднести його до цього класу» [6].

Принаймні, В. Зеленський та С. Вакарчук (тоді ще як потенційні кандидати у владу) потрапляли під широке тлумачення «креативного класу» та його буквальне розуміння як людей творчих професій з боку «широких верст трудящих».

Після виборів 2014 прикладом відносного успіху сходження середнього класу до парламенту стала партія «Самопоміч». Щонайменше, в аспекті передвиборчого позиціонування представники цієї політичної сили не лише обіцяли публічно бути на сторожі інтересів середнього класу у парламенті, але й самі були «міським середнім класом», впевнено підіймаючи під час парламентської виборчої кампанії прапор успішного керування містом своїм патроном Садовим. І якщо після парламентських виборів 2014 року «топос» середнього класу було заповнено представниками партії «Самопоміч», то фокус дискусій навколо планів «завоювання» української політики у 2019 році змістився від «середнього класу» до «креативного класу».

У 2019 році, як і в усі попередні роки, помилкою для середнього класу стало погодитись грати у «наперстки» проти олігархії. Сподівання на політичну та економічну реінкарнацію та довгоочікуване парламентське представництво під новим брендом «креативного класу» для українського середнього класу завершилось черговою поразкою. Але, вже сам факт публічних дискусій на тему «креативного класу» дозволив привернути увагу до сутності креативного класу як феномену інформаційного суспільства та наголосити на нагальній потребі подолання «олігархічно-люмпенівського альянсу» в українській політиці.

Окреслимо головні напрямки дискусій щодо креативного класу та спробуємо визначити його політичну роль і «вагу» в Україні. По-перше, протиставлення креативного класу та середнього класу. «Пам'ятаєте, як буржуазія поховала феодалізм, бачили, як робочий клас намагався розправитися з капіталістами і капіталізмом? Сьогодні на світовій арені керує середній клас. Але в Україні все ще вирішується питання: а чи є він у нас чи ні, і чи досить у нього сил, щоб відігравати в суспільстві провідну роль... Але в багатьох провідних економіках світу зараз усе активніше виявляє себе креативний клас... «Ні в Україні, ні у світі вже немає ніякого середнього класу, – упевнений директор

українсько-ізраїльського Інституту стратегічних досліджень імені Голди Мейер Альберт Фельдман, – це застаріле та глибоко архаїчне поняття, з яким треба прощатися. «Тому середній клас – це тема вчорашнього дня, – стверджує футуролог. – А сьогодні потрібно говорити про креативний клас... сучасне суспільство, суспільство, в якого є майбутнє, буде поділятися на креативний клас, сервісний клас і на клас безуспішних. Причому в майбутньому саме середній клас складе основу останнього. Тому що ці люди, на жаль, не будуть нікому потрібні» [1].

По-друге, перспективи креативної революції в Україні. «Креативність притаманна кожному. Немає людей, в яких не було б креативної частки. І питання лише в тому, наскільки вона може бути реалізована. Отже, креативна людина – це та, що у своїй роботі створює якісь нові форми (неважливо, великі чи малі), які мають зміст для неї і для суспільства... найвищий рівень усвідомлення себе як представника цього класу – це не лише бути креативним, а й мати громадянські навички і відповідальність, долучатися до творення чи зміни суспільних систем... У креативному класі головне не технології, а цінності, які потім перетворюються в ідеї, інноваційні проекти... для креативної революції в Україні потрібен загальний курс на розвиток креативної економіки, необхідна підтримка на законодавчому рівні. Паралельно нам потрібно працювати зі своїм менталітетом, міняти «совкову систему», яка досі присутня в суспільстві і є однією з ключових проблем» [3].

По-третє, середній та креативний клас як основа демократичного розвитку України. «Люди, що відносяться до креативного класу – це люди глобальні, які здатні обирати країну в якій їм жити і саме за цих людей борються світові економіки (К. Одарченко)... креативний клас є не основою стабільності, а основою розвитку, а основою стабільності є саме середній клас... середній клас став рушієм зламу системи Януковича... середній клас, коли він об'єднується може бути куратором змін. Також, політик ствердила, що народні депутати створюють умови, на які їх рухає і змушує суспільство, і саме середній, креативний клас має силу змінювати, рухати політиків в те русло, яке хоче суспільство (О. Продан)... саме розвиток підприємництва може дати поштовх для розвитку креативного класу в Україні (А. Доценко)... представники креативного класу – це люди, які не бояться бути самими собою, займатися тим, що їм подобається. І тому рецепт успіху – займатися тим, що нам подобається і робити це якісно (С. Набок)... креативна економіка – це економіка знань, а 21 сторіччя – це ера міст, великих мегаполісів (І. Кенігштейн)» [2].

Отже, ми представили низку інтерпретацій «креативного класу». Підсумовуючи, можна стверджувати, що креативний клас – це чергова «маска» середнього класу на сучасному історичному етапі. Маска політично активних громадян, які за об'єктивними (рівень доходу, сфера зайнятості) та суб'єктивними (самоідентифікація) маркерами становлять окремих соціальний клас, політичні цінності та інтереси якого є протилежними щодо олігархії та найбідніших верств. Якщо середній клас під маскою креативного класу буде спроможний нарешті собі забезпечити повноцінне політичне представництво та сформувати більшість у парламенті, то це буде означати перемогу політичної та економічної демократії в Україні.

Література:

1. Княжанський В. «Креативники» VS середній клас. За ким майбутнє у світі й Україні? *День*. 1 вересня 2017. № 153–154. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ekonomika/kreatyvnyku-vs-seredniy-klas>
2. Креативний клас як основа стабільного суспільства. *Власна справа новини українського бізнесу*. 31 серпня 2017. URL: <https://vlasnasprava.ua/kreativnij-klas-yak-osnova-stabil-nogo-suspil-stva/>
3. Творці майбутнього: як створити креативний клас в Україні. *KMBS Kyiv-mohyla business school*. 31 липня 2018. URL: <https://kmbs.ua/index.php/ua/article/creative>
4. Флорида Р. «Homo creativus. Як новий клас завойовує світ». Київ : Наш Формат, 2018. 432 с.
5. Florida R. The Rise of the Creative Class. New York : Basic Books, 2002. 434 p.
6. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. № 8(3). С. 220–227.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В ЦИФРОВУ ЕРУ»**

22 березня 2024 р.

Підписано до друку 25.03.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 6,28. Тираж 100. Замовлення № 0524-040.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.